

عوامل آرامش خانواده در سبک زندگی امام علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام)

مجید معارف * احمد قماشچی **

چکیده

امروزه، یکی از آسیب‌های جدی فراروی جامعه ناپایداری و تزلزل در خانواده‌ها و فقدان آرامش و روابط مستحکم است که در صورت غفلت، ضربه‌های جبران‌ناپذیری بر پیکره‌ی جامعه‌ی اسلامی وارد خواهد کرد. حال آنکه تأسی به نمونه‌های خانواده‌ی تراز اسلامی به ویژه زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) می‌تواند بسیاری از معضلات موجود در خانواده‌ها را مرتفع سازد. در این نوشتار، ابتدا با مروری اجمالی به چیستی «آرامش خانواده» از منظر قرآن کریم، با نگاهی اجتماعی و تکیه بر روش داده‌کاوی متون و تحلیل اسناد موجود در خصوص سبک زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام)، مؤلفه‌های آرامش خانوادگی احصاء و تبیین می‌شود. از نگاه قرآن دو مؤلفه‌ی کلان «آرامش» و «مودت و رحمت» ارکان اساسی یک خانواده مستحکم هستند و بر همین مبنا مصادیق و زیرمؤلفه‌های مربوط به آرامش در زندگی خانوادگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) استخراج و تشریح شده است.

واژگان کلیدی

سبک زندگی، استحکام خانواده، انحطاط خانواده، مودت و رحمت، آرامش خانواده.

** عضو هیئت علمی دانشگاه تهران (maaref@ut.ac.ir).

*** دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث - دانشکده اصول دین (نویسنده مسئول) (ghomashchi5@yahoo.com).

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۰/۸ تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۲/۱۶

مقدمه و بیان مسئله

بالندگی یا انحطاط خانواده به عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی و عامل تشکیل و استحکام بنیان جوامع بشری همواره مورد توجه سیاست‌مداران، مدیران و پژوهش‌گران بوده و خواهد بود. قرآن کریم از اهمیت تشکیل و بنای این بنیان با تعبیر «میثاقاً غلیظاً»^۱ یعنی پیمان محکم و استوار یاد می‌کند. در سوره‌ی طلاق، برای جلوگیری از گسستن و گسیختن آن میثاق غلیظ بارها از لزوم رعایت تقوا، مراعات حدود الهی، توصیه به نیکی و خوشی، توکل و صبر سخن گفته شده است (طلاق: ۵-۱). یکی از مسائل مهمی که طی سال‌های اخیر درباره‌ی خانواده‌ها مطرح بوده و به عنوان دل‌نگرانی جدی بین متولیان و سیاست‌گزاران فرهنگی کشور بیان می‌شود، شکل‌گیری و شیوع مصادیقی از تزلزل بنیان خانوادگی و در معرض خطر واقع شدن بنیان خانواده‌هاست، بدین معنا که متأثر از برخی عوامل نوظهور، تغییر سبک زندگی و دور شدن و یا فهم نادرست از آموزه‌های دینی شالوده و شیرازه‌ی خانواده‌ها آسیب دیده و به ناپایداری و طلاق منجر شده است. یکی از این آسیب‌های جدی، اختلاف و جدال و ناسازگاری زوج‌های جوان ناشی از گذشت نکردن، نداشتن تفاهم و ناآشنایی به روش‌های تأمین آرامش و امنیت خاطر در خانواده است.^۲ دانستن پاسخ این پرسش‌ها که «چگونه می‌توانیم خانواده را به یک محیط امن و آرام برای رشد و تعالی اعضای آن فراهم کرد؟ نقش و وظیفه‌ی هر یک از همسران در تأمین آرامش در خانواده چیست؟» یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های خانواده‌های امروز ماست.

امروزه، گرایش زیاد به سبک‌گزینی و متفاوت شدن رفتارها، پوشش‌ها، گویش‌ها و غیره به روشنی در کوچه و خیابان، منزل و اداره ملاحظه می‌شود. در بیشتر این سبک‌گزینی‌ها نوعی دور شدن از هنجارها و باورهای اصیل و هویت‌ساز جامعه دیده می‌شود (عابدی اردکانی، ۲۳۴؛ محمودی و اسحاقی، ۱۳۹۵: ۵۶).

قرآن با توجه به اینکه داشتن الگو و اسوه امری ضروری و عمومی است، اصل مسئله را مسلم گرفته و مصداق الگو در زندگی مسلمانان را رسول خدا (ﷺ) معرفی می‌کند (احزاب: ۲۱). «اسوه»

۱- نساء: ۲۱

۲- به استناد پژوهش‌های انجام شده در شورای عالی انقلاب فرهنگی و آمارهای رسمی ثبتی مراجع ذی‌ربط از جمله مرکز آمار ایران، نسبت آمار طلاق به ۱۰۰ مورد ازدواج در ده سال اخیر روند افزایشی داشته و از ۱۰/۷ مورد طلاق در سال ۱۳۸۴ به ۲۳/۹ مورد در سال ۱۳۹۴ رسیده است. در سال ۱۳۹۵ تعداد ۷۰۴۷۳۲ واقعه‌ی ازدواج و تعداد ۱۸۱۰۵۳ رویداد طلاق ثبت شده است. یعنی در برابر هر ۱۰۰ ازدواج، تعداد ۲۵/۷ مورد طلاق در کشور ثبت شده است. این نسبت در بعضی استان‌ها مثل تهران و البرز بیشتر است. طبق گزارش‌های دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، مهم‌ترین علل و عوامل اختلافات زوجین که به طلاق منجر شده است عبارت‌اند از: فاصله گرفتن از ارزش‌های دینی و قرآنی، کاهش سطح مسئولیت‌پذیری زوجین، ترویج سنت‌ها و آداب و رسوم غلط، عدم آگاهی از حقوق و اخلاق جنسی در زندگی مشترک، ترویج الگوهای نامناسب خانواده در رسانه‌ها، عدم آموزش مهارت‌های لازم برای زندگی خانوادگی، تغییرات اجتماعی نقش و جایگاه زنان، ناآشنایی با حقوق و تکالیف متقابل در خانواده، بی‌صدافتی در معرفی شخصیت و خانواده قبل از ازدواج، اختلال‌های جنسی و نارضایتی جنسی از همسر.

انسان کاملی است که شایسته‌ی رهبری و تأسی و سرمشق است و افراط و تفریط در او وجود ندارد؛ از این رو دیگران می‌توانند با کمال آرامش و اطمینان راهش را پی بگیرند و سرمشق خویش قرار دهند. برای مواجهه‌ی هوشمندانه با این خطر عظیم، یکی از بهترین منابعی که می‌توان برای تقویت تحکیم خانواده از آن بهره برد، رجوع به گنجینه‌ی بی‌بدیل و عظیم سبک زندگی خانوادگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت زهرا (علیها السلام) به عنوان نمونه و الگویی عینی است که می‌تواند الهام‌بخش و جهت‌دهنده‌ی اقدامات و برنامه‌های کلان و خرد کشور و به ویژه راهنمای خانواده‌ها در مقام عمل باشد. این نوشتار به دنبال طرح و اثبات مقام و اوصاف و معجزات و اسامی و القاب ایشان نیست، چون به هر نتیجه‌ای منجر شود ثمره‌ی اعتقادی و علمی دارد، اما موظف به سیره و سنت آنها و مأمور به پیروی از ایشان هستیم.^۱ شناخت سبک زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) در تأمین آرامش خانوادگی از آن جهت اهمیت دارد که این خانواده در زمان نزول قرآن، زیر نظر و با هدایت و حمایت رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) و بر اساس زندگی ساده و سخت مسلمانان صدر اسلام در مدینه تشکیل شد و همه‌ی فراز و نشیب‌های معمول یک خانواده‌ی نوپا را تجربه و با تکیه بر مبانی و روش‌های دینی بر مشکلات و سختی‌ها غلبه کرد. از این رو برای مشتاقان آموزه‌های دینی سرمشقی عملی و مؤثر است.

مقاله‌ی حاضر در پی پاسخ به این سؤال‌هاست که راه‌کارهای تأمین آرامش خانواده در سبک زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت زهرا (علیها السلام) چیست؟ در دوره‌ی زمانی زندگی خانوادگی آن حضرات، چه عواملی نقش اساسی را در تأمین و تثبیت آرامش روانی اعضای خانواده داشته‌اند؟ تلاش‌ها و سبک زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) در برقراری آرامش خاطر در خانواده و ایجاد مودت و دوستی و نیز روش‌های ابراز محبت بین اعضای خانواده در این مقاله بررسی شده است. این مقاله به دنبال اثبات وجود تک‌تک مؤلفه‌های تعاریف سبک زندگی در زندگی خانوادگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) نیست، بلکه تلاش می‌کند با نگاهی به مجموعه رفتارهای حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) در محیط خانواده، آنچه را که باعث آرامش دل و اطمینان خاطر خود و فرزندانشان بوده، با تکیه بر بینش و نگرش دینی آنها استخراج و بیان کند. تأکید بر معنی و مفهوم واژه‌ها و رفتارها، استناد به مبانی و حیانی و روایی و استشهداد به مصادیق گوناگون از منابع و مآخذ متعدد به گونه‌ای که برای تمامی خانواده‌ها ملموس و الگو باشد، از امتیازات این مقاله است. موضوع، روش تحقیق و مفاهیم محوری مقاله نشان می‌دهد که در مقام تحلیل و نقد و بررسی عوامل آرامش خانواده از دیدگاه‌های گوناگون و

۱- برگرفته از سخنرانی حضرت آیت‌الله جوادی آملی در جمع استادان و دانشجویان شرکت‌کننده در طرح ولایت، سایت باشگاه اندیشه ۹۲/۹/۱۹.

ارائه‌ی بحث‌های اختلافی نیست، بلکه به دنبال توصیف و تبیین رفتارهای حضرت علی (عَلَيْهِ السَّلَام) و حضرت فاطمه (عَلَيْهَا السَّلَام) در برقراری آرامش در خانواده‌شان به عنوان پیروان راستین قرآن و پیامبر اکرم (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) است.

۱. تعریف مفاهیم

مفاهیم محوری بررسی شده در این نوشتار، اصطلاح‌های سبک زندگی، سکینه یا آرامش، عوامل آرامش، مودت و رحمت است.

۱-۱. سبک زندگی

اصطلاح «سبک زندگی» بر اساس دیدگاه‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، علوم پزشکی و ... در دوره‌های گوناگون زمانی، تعاریف متعددی داشته است. دو دسته تعریف کلی وجود دارد؛ دسته اول، تعاریفی هستند که سبک زندگی را از جنس رفتار دانسته و نگرش‌ها و باورها را در آن دخیل نمی‌دانند. این رویکرد، رویکرد جامعه‌شناسان است. دسته‌ی دوم، تعاریفی هستند که ارزش‌ها و نگرش‌ها را بخش مهمی از سبک زندگی می‌دانند که وجوه روان‌شناسانه‌ی این تعاریف غالب است (فاضلی، ۱۳۸۲: ۸۲).

بر اساس آنچه از دیدگاه‌های مختلف درباره‌ی مفهوم سبک زندگی گفته شده، مؤلفه‌های سبک زندگی عبارت است از:

الف- سبک زندگی به بینش‌ها و گرایش‌ها و تمام حوزه‌های رفتارهای بیرونی، موقعیت‌های اجتماعی و دارایی‌ها (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) مربوط می‌شود.

ب- سبک زندگی نوعی هویت فردی و اجتماعی انسان است که بر مجموعه‌ای نظام‌مند از رفتارهای بیرونی و درونی و دارایی‌های او دلالت می‌کند.

ج- مهم‌ترین ویژگی سبک زندگی شکل‌گیری آن حول محور گرایش‌ها (تمایلات، ترجیح‌ها) یا آنچه ذوق و سلیقه خوانده می‌شود، است.

از برآیند تعاریف گوناگون می‌توان گفت، سبک زندگی مجموعه‌ای از رفتارهای درونی و بیرونی، وضع‌های اجتماعی و دارایی‌های فرد است که بر اساس گرایش (سلیقه) انتخاب می‌کند (مه‌دوی کنی، ۷۸-۵۱).

۱-۲. آرامش

«سکینه» در لغت به معنای آرامش و آنچه که به دل آرامش و اطمینان می‌بخشد (معین، ذیل واژه سکینه) و «مودت» آمیزه‌ای از دوستی و محبت و صداقت و رفاقت و مهربانی بین افراد است

که با خیرخواهی و نیکاندیشی همراه است و «رحمت» را مهربانی و دلسوزی تعریف کرده‌اند (دهخدا، ذیل واژه‌های مودت و رحمت).

مودت، هم محبت و هم عمل بر اساس محبت را در بر می‌گیرد. با توجه به معنای لغوی و مفهومی مودت و رحمت می‌توان گفت، در محیط خانواده به واسطه‌ی عشق و محبتی که در رفتار پدر و مادر نسبت به یکدیگر و مهربانی و ترحمی که نسبت به خود و فرزندان‌شان وجود دارد، آرامشی جسمی و روانی در خانواده و به تبع آن در جامعه استقرار می‌یابد. آرامش و احساس امنیت و آسودگی مهم‌ترین نیازی است که در اثر ازدواج تأمین می‌شود. همسر موجب آرامش و امنیت خاطر و محیط خانه مکان آرامش روحی زن و مرد قرار داده شده است. این آرامش، نجات از تلاطم‌های روحی و اضطراب‌های زندگی است.

زن و مرد در کشاکش زندگی زنانه و مردانه‌ی خود با بحران‌ها و تلاطم‌هایی مواجه می‌شوند و احتیاج به یک لحظه‌ی آرامشی دارند تا بتوانند راه را ادامه دهند. آن لحظه‌ی آرامش همان وقتی است که در محیط سرشار از محبت و عطوفت خانوادگی قرار می‌گیرند. مرد وقتی با همسر خود مواجه می‌شود، با همسری که به او عشق می‌ورزد، با او و در کنار اوست و با او احساس یگانگی می‌کند. این همان لحظه‌ی آسایش و آرامش اوست و زن چون روح ظریف‌تری دارد، بیشتر به آرامش و تکیه کردن به یک شخص مطمئن یعنی همسرش نیاز دارد.

در بررسی و جست‌وجوی عناوین کتاب‌ها و مقالات ثبت شده، عنوان مشابهی ملاحظه نشد.^۱ آنچه که در کتب و مقالات مشابه دیده نمی‌شود، بررسی عوامل آرامش و استواری خانواده به عنوان مجموعه‌ای از رفتارهای حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) در کانون خانواده است؛ مجموعه رفتاری که با عنایت به زیربناهای معرفتی‌اش بتوان آن را سبک زندگی خانوادگی نامید.

۱- در مورد آنچه که قرابت موضوعی با عنوان مقاله داشته باشد، موارد ذیل قابل ذکر است:
صالح حسن‌زاده (۱۳۹۳) در مقاله «عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی»، با استناد به آیات و روایات به عواملی نظیر حسن معاشرت، نظم، همکاری، مشورت، صبر و ... پرداخته است.
سید حیدر علوی‌نژاد (۱۳۹۱) در مقاله «عوامل استحکام خانواده در فرهنگ قرآنی» عوامل پایداری و استحکام خانواده را تمایل و کشش طبیعی، نیاز عاطفی و روحی، کنترل تمایلات جنسی و مسدود ساختن راه‌های انحراف جنسی و ... معرفی می‌کند.
سحر حیدری (۱۳۹۱) در مقاله «عوامل تحکیم بنیان خانواده از منظر اسلام چیست» بر عواملی چون وجود ایمان و تقوا، عشق و محبت، وفاداری، اعتماد متقابل، صبر و شکیبایی، مدیریت صحیح، اخلاق نیکو و ... در اعضای خانواده تأکید دارد.
علی همت بناری (۱۳۸۸) در مقاله «اصول مؤثر در تحکیم زندگی حضرت علی و فاطمه (ع)» به اصول و راهبردهای مشترک زندگی حضرت علی (ع) و فاطمه (علیها السلام) مانند توجه به محدودیت‌ها و تعدیل انتظارات، تقسیم کار، توجه به نقاط مثبت یکدیگر، همراهی در مشکلات و خوشی‌ها پرداخته است.
حسین کریمیان (۱۳۸۶) در مقاله «اصول روان‌شناختی تحکیم خانواده» با استفاده از یازده منبع خود، چهل اصل روان‌شناختی را برای تحکیم خانواده مطرح کرده است.
مهدیه سادات مستقیم‌ی (۱۳۸۳) در مقاله «آرمان‌پذیری خانواده در مکتب فاطمی» در بیان عوامل تحکیم خانواده موضوعاتی از قبیل تدبیر در حسن سلوک با همسر، حمایت و دفاع از همسر، حفظ مراتب حجاب و ... را مورد بحث قرار می‌دهد.
محمدی ری شهری (۱۳۸۷)، در بخش دوم کتاب روایی «تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث» با ذکر احادیث اهل بیت (ع) به بیان عوامل تحکیم خانواده بدون اشاره به موضوع مقاله حاضر پرداخته است.

۱-۲-۱. آرامش خانواده از دیدگاه قرآن کریم

یکی از اهداف تشکیل خانواده در جامعه‌ی اسلامی کسب آرامش در همه‌ی ابعاد وجودی انسان است. خداوند بر اساس قانون آفرینش^۱ انسان را به صورت جفت جفت آفرید تا در محیط خانواده کنار هم قرار گیرند و مایه‌ی آرامش و کمال یکدیگر شوند؛ لذا قرآن با اشاره به نیاز مرد به همسر، زن را عامل آرامش زندگی مرد معرفی می‌کند: «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا» (اعراف: ۱۸۹)؛ «اوست آن که هر یک از شما را از یک نفس آفرید و همسرش را نیز از جنس او قرار داد تا در کنارش آرام یابد و برای برقراری این آرامش دو نعمت مودت (دوستی) و رحمت (مهربانی) را به آنها هدیه داد». «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً...» (روم: ۲۱) و «از نشانه‌های او این است که برای شما از جنس خودتان همسرانی آفرید که در کنار آنها آرامش یابید و میان شما علاقه و دوستی و مهر باطنی نهاد».

از بررسی آیه‌ی اخیر چند نکته‌ی تفسیری برداشت می‌شود: «نقش همسر، آرام‌بخشی است. محبت، هدیه‌ای الهی است که با مال و مقام و زیبایی به دست نمی‌آید. هر کس با هر عملی که آرامش و مودت و رحمت خانواده را خدشه‌دار کند، از مدار الهی خارج و در خط شیطان است. رابطه‌ی زن و مرد باید بر اساس مودت و رحمت باشد. مودت و رحمت، عامل بقا و تداوم آرامش در زندگی مشترک است» (قرائتی، ۱۳۸۵: ج ۹، ص ۱۸۹).

قرآن در آیاتی دیگر به رفتارهایی که مایه‌ی آرامش در خانواده می‌شود، اشاره کرده است؛ رفتارهایی همچون وظایف همسان زن و مرد (بقره: ۲۲۸)، رفتار شایسته و نیکو (نساء: ۱۹)، عفو و گذشت (شوری: ۳۷، نور: ۲۲)، پرهیزکاری و پیوند با خویشان (نساء: ۱) لباس و زینت یکدیگر بودن (بقره: ۱۸۷). از مجموع این آیات می‌توان فهمید که فلسفه‌ی وجودی تشکیل خانواده رسیدن به آرامش برای زوجین است، پس از نگاه اسلام ازدواج بر پایه‌ی آرامش و سکونت است.

هر چند رهبری خانواده به عهده‌ی مرد است، ولی عواطف و احساسات قوی زن حکم می‌کند که نقش اصلی و مؤثرتری در تأمین آرامش و سلامت روانی خانواده بر عهده داشته باشد. همان‌طور که مردها از نظر جسمی از زن‌ها قوی‌ترند و کارهای سنگین بیرون از خانه بر دوش آنهاست، زن‌ها نیز از نظر روحی از مردها قوی‌ترند و به همین دلیل مسئولیت‌های بیشتری در خانه به زن‌ها داده شده است و مدیریت داخلی خانواده بر عهده‌ی زنان است. بر این اساس برقراری آرامش در خانه، در گام نخست به آرامش خاطر زن بستگی دارد.

۱-۲-۲. آرامش خانواده در نگاه اندیشمندان

صاحب‌نظران به موضوع اهمیت آرامش خانواده در تأمین سلامت روانی و معنوی اعضای آن توجه داشته و در تحقیقات خود به عوامل ایجاد کننده‌ی آن پرداخته‌اند.

از نگاه برخی اندیشمندان غربی نظیر استینت و دفرین و کریسان، مور و زیل، آرامش خانواده که معمولاً ذیل عنوان خانواده‌ی سالم بیان می‌شود، بیشتر بر میزان و کیفیت ارتباطات اعضای خانواده با یکدیگر، عقاید مذهبی و وظایف و نقش‌های آنها تکیه دارد. السون و همکاران نیز پای‌بندی به خانواده، قدردانی و محبت نسبت به یکدیگر، ارتباط مثبت، وقت‌گذرانی لذت‌بخش با یکدیگر در زمان‌های مناسب، احساس سلامت معنوی، توانایی تحمل فشارها و بحران‌ها را شش شاخص بارز خانواده‌های سالم عنوان کرده‌اند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۱).

یکی از نظریه‌های دیدگاه کارکردگرایی، نظریه‌ی سیستمی است. در چارچوب این نظریه، جان براد شاو تأکید می‌کند که خانواده‌ی سالم و موفق، نظامی است که در آن همه‌ی اعضا موفق‌اند و همه‌ی مناسبات میان افراد روال طبیعی و رضایت‌مندانه‌ی خود را دارد. همه‌ی اعضای خانواده می‌توانند از استعدادهای انسانی خود استفاده کرده و با مشارکت و تعاون با هم نیازهای فردی و جمعی خود را ارضا کنند. در خانواده‌ی سالم، تعامل افراد برای رشد و بقای همه است (پناهی و زارعان، ۱۳۹۲: ۲۰).

از نگاه بیوار و بیوار ویژگی‌های خانواده‌های سالم عبارت‌اند از: وجود مرجع قدرت مشروع و قانونی، نظام مقرراتی پایدار، سهیم بودن در انجام دادن فعالیت‌های تربیتی پایدار و مداوم، انجام دادن اقدامات مؤثر و پایدار درباره‌ی تربیت فرزند و حفظ زندگی زناشویی، تعیین اهدافی که خانواده و هر یک از اعضای آن برای تحقق آنها تلاش می‌کنند، برخورداری از انتقادپذیری، انطباق با معضلات طبیعی ناشی از تحول و تکامل و همچنین مقابله با بحران‌های غیرمنتظره (صادقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۱).

از دیدگاه فیلیپ مک‌گرا، خانواده‌ی موفق خانواده‌ای است که در آن استفاده از استعدادهای، رضایت، امید، انرژی، محبت و احترام به یکدیگر، تلاش برای توانمندی و سلامت اعضای خانواده در اولویت قرار دارد در عین حال، نوعی پیوستگی و ارتباط متقابل میان اعضا وجود دارد که کل خانواده را به هم پیوند می‌دهد (مک‌گرا، ۱۳۸۸: ۵۹).

با جمع‌بندی نظرات فوق می‌توان گفت، ویژگی‌های یک خانواده‌ی آرام و سالم بیشتر بر عقاید مذهبی، کمیت و کیفیت ارتباطات اعضای خانواده با یکدیگر، عشق و محبت، رعایت اخلاق و حقوق متقابل، رضایت‌مندی، سلامتی، تحمل فشارها و توانایی حل بحران‌ها و حفظ زندگی زناشویی استوار است.

۱-۲-۳. اهمیت آرامش خانواده

بدیهی است تأمین نیازهای غریزی و روانی افراد جامعه و تحقق سلامت روانی آنها به آرامش خانواده وابسته است. اعضای خانواده در محیط ناسالم، پر از اضطراب و اختلاف و دعوا و بی‌احترامی و بدون عشق و محبت نمی‌توانند از استعدادها و مهارت‌های خود بهره برده، نیازهای مادی و معنوی و سلامت روحی و روانی خود را تأمین کنند. قرآن، آرامش انسان در کنار همسری از جنس خودش و قرار دادن مودت و رحمت بین آنها را از آیات الهی و نشانه‌هایی برای اهل اندیشه می‌داند (روم: ۲۱).

خانواده به لحاظ قدرت، نخستین و از نظر گستردگی جهان‌شمول‌ترین سازمان یا نهاد اجتماعی در جامعه است و در استحکام روابط اجتماعی و رشد و تعالی و سلامت روان فرد فرد اعضای جامعه نقش بنیادین دارد. خانواده به عنوان پیکره‌ای قدرتمند کارکردهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، فیزیکی و عاطفی دارد. خانواده مأمنی بی‌مانند برای اعضای خود و تنها منبع سرشار از عاطفه، محبت و صمیمیت است (نوابی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۴۰۶).

مهم‌ترین ویژگی خانواده در مقایسه با سایر نهادها آن است که خانواده یک سیستم عاطفی است که در آن با استقرار روابط عاطفی و عشقی و محبت - پس از پاسخ مثبت و کافی به نیازهای فیزیولوژیک طبیعی و غریزی - سطوح عالی‌تری از نیازهای روانی - اجتماعی انسان مانند تعلق و دلبستگی، تأهل و خدمت بدون چشم‌داشت، احترام و فداکاری و وفاداری و مسئولیت‌پذیری و مادر و پدر شدن صورت می‌پذیرد، در نهایت سلامت روانی و اعتقادی انسان فراهم می‌شود (همان). به اعتقاد روان‌شناسان، آرامش و اطمینانی که برای همسران و حتی اعضای دیگر خانواده در محیط خانوادگی به‌نجار ایجاد می‌شود، در هیچ جایی حاصل نمی‌شود و محیط آن، امن‌ترین و رضایت‌بخش‌ترین بستر برای ارضای نیازهای روانی، به ویژه تأمین آرامش روانی است. محبت، غم‌خواری و پذیرش یکدیگر که از مهم‌ترین مؤلفه‌ها و ضروریات زندگی اجتماعی است، به بهترین وجهی در خانواده تأمین می‌شود (بورنستین، ۱۳۸۰: ۱۲ و ۱۳).

۱-۲-۴. عوامل آرامش خانواده

از دیدگاه محمدی ری شهری، مؤلفه‌هایی همچون اظهار محبت، خوش‌خوبی و خوش‌رفتاری، رعایت حقوق، تأمین نیازهای جنسی، همکاری، احترام متقابل، رفق و مدارا، تغافل و چشم‌پوشی، قناعت و ساده زیستی، رضا و خشنود بودن به خواست خدا و رعایت همه‌ی این موارد توسط زن و شوهر عوامل کلیدی آرامش در زندگی است. ضمن اینکه در کنار این موارد برخی وظایف مختص زن و مرد نیز وجود دارند که در استحکام خانواده مؤثرند (محمدی ری شهری، ۱۳۸۹: ۲۶۴-۲۳۶).

سالاری فر با استناد به پژوهش‌های روان‌شناختی متعددی تأثیر دین و باورهای دینی و اعتقاد به زندگی پس از مرگ و توجه به نیازهای یکدیگر را در کسب آرامش و دوری از تنش نشان داده است (سالاری فر، ۱۳۸۶: ۱۱۴-۱۰۹ و ۱۳۵-۱۳۶).

حسین بستان متأثر از نظریه‌های علامه طباطبایی و شهید مطهری در قالب نظریه‌ی «فطرت خانواده‌گرایی» سه دسته از عوامل اولیه (تفاوت‌های جنسی و عاطفی زن و مرد)، ثانویه (رفتارهای ارادی) و عوامل پشتیبانی (انگیزشی یا بازدارنده نظیر آگاهی بخشی، تربیت اخلاقی و جنسیتی، تدابیر حقوقی، حمایت اجتماعی و کنترل اجتماعی) را در استحکام خانواده مؤثر می‌داند (بستان، ۱۳۹۰: ۱۷-۱۴).

در پژوهش پارکر عشق و تعهد نسبت به هم، در پژوهش مادسن و ابل احترام و مذهب و باورهای دینی، در پژوهش مارتین، پالیک، داریس، لارسن، گری و ویر شوخی کردن و شاد کردن فضای خانه، در پژوهش راس داشتن اوقات فراغت با هم و در پژوهش جین مشورت با هم عواملی بودند که در استحکام خانواده‌ها بیشترین تأثیر را داشته‌اند (خطیبی، ۱۳۹۴: ۶۴).

اتکینسون و همکارانش معتقدند نگاه ویژه‌ی همسران به یکدیگر، برقراری روابط همه‌جانبه با تمام عواطف و با رضایت کامل یکدیگر و نیز توجه به منافع جمعی باعث انسجام و استحکام خانواده خواهد بود. پارسونز به نقش عنصر عاطفه در خانواده توجه دارد و خانواده را به عنوان تنها نهاد عمده‌ی موجود در جامعه می‌داند که می‌تواند عشق و محبت و مراقبت مورد نیاز برای رشد شخصیت انسانی در بهترین حد ارائه دهد (همان: ۶۸).

از نظر چلبی عامل مؤثر دیگر در نظم خانواده، تصمیم‌گیری و هم‌فکری مشترک است. بیشتر مطالعات به این نتیجه رسیده‌اند که زوج‌های خوشبخت به دلیل تصمیم‌گیری مشترک، گفت‌وگوی مفید و توافق متقابل و مشترک به عنوان نمونه مشخص می‌شوند. سلطه‌ی یک همسر یا اختلافات گسترده بر سر قدرت، با طلاق و نارضایتی زناشویی ارتباط دارد (همان).

از دیگر عوامل مؤثر در نظم خانواده اعتقادات مذهبی است. مطابق تحقیق فرگوسن و هارود و شانون، خانواده‌هایی که «پای‌بندی مذهبی» بالایی دارند، کمتر به فروپاشی متمایل‌اند. همچنین بوث و همکارانش بیان می‌کنند که عقاید مذهبی نیروی خاص و نگهبان ازدواج‌اند که انسجام و پیوستگی آن را تقویت می‌کنند (همان).

در مجموع می‌توان گفت، ایجاد محیطی شاد، عاطفی و رضایت‌بخش با استفاده از روش‌های اخلاقی و انسانی در راستای تأمین نیازهای جسمی و روحی و روانی اعضای خانواده و کسب اطمینان از رضایت خداوند از برجسته‌ترین عوامل برقراری آرامش در خانواده است.

۲. راه کارهای تأمین آرامش در سیره‌ی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام)

امام علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) برای تأمین آرامش و امنیت خاطر در خانواده‌شان، از روش‌ها و راه کارهایی بهره جستند که در این نوشتار تلاش شده ضمن بیان مبانی اعتقادی آن در قرآن و سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)، به معرفی و نقش آنها در همین راستا پرداخته شود تا وجوه الگویی سبک زندگی آن حضرات برای خانواده‌های مسلمان نمایان شود. به استناد آیات قرآن و برداشتی که از آن شده و نیز با توجه به نقش محوری زن در تشکیل و اداره‌ی خانواده، مسئولیت و وظایف زن در استقرار آرامش و تحکیم مبانی خانواده بیشتر و پررنگ تر است.

۲-۱. حاکم ساختن روحیه‌ی بندگی در خانواده

قرآن کریم آرامش دل و اطمینان خاطر را در گرو نام و یاد خداوند متعال قرار داده است: «آگاه باشید، تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد» (رعد: ۲۸). «و هر کس از یاد من روی گردان شود، زندگی (سخت و) تنگی خواهد داشت و روز قیامت، او را نابینا محسور می‌کنیم» (طه: ۱۲۴). خداوند متعال محیط آرام و امن خانه را مکانی محترم شمرده است، اما چنانچه این محل معبدی برای بندگی و ذکر حق واقع شود، خداوند آن را رفیع و عظیم می‌گرداند، تا آنجا که خطاب به رسول گرامی‌اش می‌فرماید: «فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تَرْفَعَ وَيَذُكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ» (نور: ۳۶) «(این نور الهی) در خانه‌هایی است که خداوند اذن داده است تا بالا برده شده و نام او در آنها ذکر شود؛ در آن خانه‌ها در بامدادان و شامگاهان تسبیح او می‌گویند. رفعت و علو حقیقی از آن خداوند متعال است و خانه‌ای را که محل یاد و تسبیح او باشد، نیز عظیم و رفیع می‌گرداند».

حضرت فاطمه (علیها السلام) رضایت و محبت خداوند را شالوده و اساس زندگی زناشویی قرار داده بود، به گونه‌ای که در تعیین مهریه، خرید جهیزیه، همسرداری، تربیت فرزند، محبت به فرزندان، کسب رضایت همسر، ابراز عواطف مادری، انفاق، صدقه، وقف اموال و دیگر اعمال فقط رضایت خداوند را می‌جست و برای به دست آوردن آن تلاش و اقدام می‌کرد. ایشان حتی در اولین لحظه‌های زندگی مشترک همسرش امیرالمؤمنین (علیه السلام) را به نماز و عبادت پروردگار دعوت می‌کند (قاضی شوشتری: ج ۴، ص ۴۸۱). پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فردای آن شب از حضرت علی (علیه السلام) پرسید: «همسرت را چگونه یافتی؟» امام علی (علیه السلام) بی‌درنگ فرمودند: «نِعْمَ الْعُونُ عَلَي طَاعَةِ اللَّهِ» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۲، ص ۱۱۷)؛ «بهترین یاور برای اطاعت پروردگار».

عبادت حضرت فاطمه (علیها السلام)، برنامه و زمان و مکان خاصی داشت. در خانه محلی را برای محرابش قرار داده بود، لباس مخصوصی برای نماز داشت، برای نماز از بوی خوش استفاده می‌کرد، به غروب و شب جمعه برای استجابت دعا اعتقاد داشت، برای درک شب قدر و احیای آن برای

فرزندانش برنامه‌ریزی می‌کرد، نماز و دعاهای ویژه‌ای برای موضوعات مختلف و روزهای هفته داشت، مناجات و تعقیبات خاصی پس از نمازهای واجب داشت، به حدی برای نماز و عبادت بر پا می‌ایستاد که پاهایش ورم می‌کرد (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۷۶ به نقل از مناقب). برای دیگران و همسایگانش بسیار دعا می‌کرد و در یک کلام هرگاه در برابر پروردگارش به عبادت می‌ایستاد، بند بند بدنش از خوف خدا می‌لرزید (صدوق، ۱۳۸۳: ج ۱، ص ۱۸۰)^۱. بنا بر نظر حضرت فاطمه (علیها السلام) خداوند متعال بهترین پاداش را به عبادت خالصانه‌ی بندگانش عطا خواهد کرد: «کسی که عبادت‌های خالصانه خود را به سوی خدا فرستد، پروردگار بزرگ برترین مصلحت را به سویش فرو خواهد فرستاد» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۶۷، ص ۲۴۹ به نقل از عدة الداعی). ایشان با قرآن انس و رفاقت داشت که به تلاوت آن عشق می‌ورزید و بر تلاوت سوره‌های واقعه، الرَّحْمَن و حدید تأکید می‌کرد و می‌فرمود: «قرائت کننده‌ی سوره‌های حدید و الرَّحْمَن و واقعه در ملکوت آسمان‌ها و زمین ساکن فردوس خوانده می‌شوند» (سیوطی، در المنثور، ج ۷، ص ۶۹۰؛ متقی هندی: ج ۱، ص ۵۸۳).

حضرت علی (علیه السلام) نیز به دلیل روحیات و مؤانستی که با خدا و عبادت و قرائت قرآن داشتند، در تحکیم فضای بندگی خداوند متعال در خانواده سهمیم بودند. ایشان اتاقی را به عبادت اختصاص (حرعاملی، ۱۴۱۶: ج ۳، ص ۵۵۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۷۳، ص ۱۶۱ به نقل از محاسن) و اوقاتی را برای مناجات با پروردگار یکتا قرار داده بودند؛ چنان غرق در راز و نیاز می‌شدند و مثل چوب خشکی مدهوش بر زمین می‌افتادند که برخی از اصحاب گمان می‌کردند که جان از بدنشان خارج شده است (ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۱، ص ۳۸۹).

ابن ابی‌الحدید، درباره‌ی عبادت‌های امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) می‌نویسد: «...و اما عبادت، پس علی عابدترین و پُرنامزترین مردمان بود. از همه بیشتر روزه می‌گرفت و نمازهای مستحبی را بر پا می‌داشت و همواره ذکر می‌گفت... و چه گمان می‌بری درباره‌ی مردی که پیشانی‌اش از بسیاری سجده همانند زانوی شتر شده بود» (ابن ابی‌الحدید، ۱۳۸۵: ج ۱، ص ۲۷). تلاوت قرآن علی (علیه السلام) چنان در اوج بود که درباره‌ی او گفته‌اند: «به خدا هیچ قریشی را ندیده‌ایم که بیش از علی (علیه السلام) قرآن بخواند» (پژوهشگاه امام باقر (علیه السلام)، ۱۳۸۰: ۱۲۳ به نقل از کشف‌الیقین: ص ۶۲، ج ۴۱؛ حاکم حسکانی، ۱۴۱۱: ج ۱، ص ۳۲، ح ۱۷-۱۵؛ تاریخ ابن عساکر: ج ۳، ص ۳۵، ح ۱۰۶۱ و ۱۰۶۲).

روحیه‌ی تعبد و بندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام)، چنان آرامشی در خانواده برقرار کرده بود که در برابر کمبودها، سختی‌ها و ناملایمات روزگار هیچ گونه اضطراب و ناشکیبایی در ارکان خانواده به وجود نیامد. بازتاب این آرامش درونی را در مواجهه‌ی اعضای

۱- مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۷۲؛ به نقل از امالی صدوق؛ همو، ج ۷۸، صص ۳۳۸ و ۳۳۹ به نقل از بلد الامین؛ همو، ج ۸۳، ص ۸۵ به نقل از فلاح السائل؛ همو، ج ۴۳، ص ۷۶ به نقل از مناقب؛ ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۱۱۹؛ ابن طاووس، مهج الدعوات: ۷، صفری، ۳۳۸-۳۶۹.

خانواده با کمبودهای مالی، سختی‌های جهاد، کمبود حضور پدر در خانواده، عرصه‌های ایثار و مقاومت، رحلت رسول خدا (ﷺ)، غصب ولایت و فدک و پس از شهادت حضرت فاطمه (علیها السلام)، آرامش فرزندان را در مصیبت شهادت امیرمؤمنان (علیه السلام)، ظلم و پیمان شکنی معاویه، حماسه‌ی عاشورا و اسارت اهل بیت (علیهم السلام) و حضور در مجلس یزید و جمله‌ی «ما رایت الا جمیلاً» ی حضرت زینب (علیها السلام) می‌توان ملاحظه کرد.

می‌توان گفت اولین و اساسی‌ترین گام زن و شوهر در تأمین آرامش در خانواده، ایجاد فضایی معنوی و در ارتباط دائم با پروردگار است تا قلب آنها با ذکر خدا اطمینان یافته، در برابر سختی‌ها و ناملایمات نلرزد و در تصمیم‌گیری‌ها مضطرب و مردد نشوند.

۲-۲. اطاعت از همسر

اطاعت حضرت فاطمه (علیها السلام) از حضرت علی (علیه السلام) یک اطاعت کورکورانه و بدون آگاهی و اعتقاد نبود. حضرت زهرا (علیها السلام) به علم و ایمان و عقل و تدبیر شوهرش آگاه بود و به چرایی اعمال و دستورات همسرش اعتقاد داشت. بنا بر اظهار حضرت علی (علیه السلام)، ایشان هیچ‌گاه همسرش حضرت فاطمه (علیها السلام) را عصبانی نکرد و بر کاری مجبور نساخت، اما حضرت فاطمه (علیها السلام) در مواردی که نظرش با نظر امام علی (علیه السلام) یکسان نبود، به خاطر رعایت سفارش رسول خدا (ﷺ) در مورد اطاعت از همسرش و حفظ احترام امام علی (علیه السلام) و نیز به خاطر اعتمادی که به وی داشت نظر او را بر خواسته‌ی خودش ترجیح می‌داد.

روزی گرسنه‌ای درب خانه‌ی امام علی (علیه السلام) را کوبید و تقاضای کمک کرد. مروی است امام علی (علیه السلام) نیازمندی آن گرسنه را به فاطمه (علیها السلام) بازگو کرد و حضرت فاطمه (علیها السلام) نیز با آنکه غذای کافی در اختیار نداشت، با اشتیاق رضایت و اطاعت خود را اعلام کرد (ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۱، ص ۳۴۷). از این روایت می‌توان برداشت کرد که رفتار بزرگوارانه و همراه با عزت و احترام مرد در جلب رضایت و اطاعت همسر تأثیر مستقیم دارد.

پس از رحلت رسول خدا (ﷺ)، حضرت فاطمه (علیها السلام) تصمیم گرفت عده‌ای را که از آنها ناراضی بود، نفرین کند، حضرت علی (علیه السلام) مخالفت کرد، وقتی فاطمه (علیها السلام) پیام امام را شنید، گفت: «برمی‌گردم و صبر می‌کنم و سخن او را می‌پذیرم و از او اطاعت می‌کنم» (عیاشی: ج ۲، ص ۶۷؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۲۸، ص ۲۲۸؛ مفید، [بی‌تا]: ۱۸۶) و هنگامی که امیرالمؤمنین (علیه السلام) او را به تسلیم به قضای الهی و صبر دعوت می‌کند، فاطمه (علیها السلام) با وجود همه‌ی ناراحتی‌ها و آزرده‌گی‌ها تقاضای همسرش را می‌پذیرد و به حکم الهی رضایت می‌دهد (طبرسی، ۱۳۹۲: ج ۱، صص ۳۲۹ و ۳۳۰؛ بحرانی، ۱۴۲۵: ج ۱۱، ص ۷۴۲؛ نک: اسلام پورکریمی، ۱۳۸۲: ۲). بنابراین هر زن و شوهری می‌توانند در زمان مواجهه با بحران و ناملایمات زندگی، ضمن خودداری از تکروی و اصرار نورزیدن بر

خواست فردی، راه کار عاقلانه و مصلحت اندیشانه را برگزینند. حضرت فاطمه (علیها السلام) در بستر بیماری با آنکه مایل به دیدار خلفای اول و دوم نبود، اما به محض آنکه همسرش از او درخواست کرد پذیرفت و گفت: «خانه، خانه‌ی توست و من همسر تو هستم. هر آنچه می‌خواهی انجام بده» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۹۸ به نقل از کتاب سلیم بن قیس). یک زن فهیمه در عین حال که برای اداره‌ی خانواده‌اش تلاش می‌کند، اگر به مدیریت عالی و حق راهبری شوهرش بر خانواده احترام گذاشته و نظر او را بر خواست خود ترجیح دهد، همین امر باعث افزایش محبت مرد به خودش و تلاش بیشتر او برای جلب رضایتش خواهد شد.

بدیهی است این دلدادگی و جلب رضایت یک جنبه نبوده و حضرت علی (علیه السلام) نیز به سهم خود در تأمین خواسته و جلب رضایت همسرش کوشا بوده است. امام علی (علیه السلام) به همسرش به عنوان دختر و پاره تن رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم)، دختر عمو، بهترین یاور در اطاعت از خدا، یک معصوم و سرور زنان دو عالم می‌نگریست و تمام تلاشش جلب رضایت امانت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) بود. ایشان درباره‌ی وجود روحیه‌ی سازگاری در خانواده و نهایت اطاعت همسرش فاطمه (علیها السلام) از خودش می‌گوید: «به خدا سوگند، تا پایان عمر فاطمه (علیها السلام)، یک بار او را به خشم نیاوردم و بر کاری مجبور نساختم و او هم مرا به خشم نیاورد و از دستور من سرپیچی نکرد» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۳۴ به نقل از کشف الغمه). همت بناری، اطاعت زن از شوهر را به عنوان دهمین اصل در تحکیم زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) ذکر کرده است (همت بناری، ۱۳۸۸: ۳۳). وقتی حضرت فاطمه (علیها السلام) به دنبال کسب رضایت حق تعالی باشد و بداند رضایت او در رضایت همسرش علی (علیه السلام) است و رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز وی را به اطاعت از علی (علیه السلام) سفارش کند، به قطع و یقین در اطاعت از او تردید به خود راه نخواهد داد و با این کار هم آرامشی درونی کسب کرده و هم آرامش خانواده‌اش را تأمین کرده است؛ لذا یک زن مسلمان می‌تواند، اطاعت از شوهرش (در حد مجاز) را با خداوند معامله و آرامش قلبی خود و خانواده‌اش را تضمین کند.

۲-۳. حفظ اقتدار همسر

زن بر اساس ویژگی فطری خود دوست دارد در پناه مردی مقتدر زندگی کند و امنیت داشته باشد، زن از عزم جدی، اقتدار و رفتار مردانه‌ی شوهرش احساس آرامش می‌کند و مرد در نقطه‌ی مقابل دوست دارد همسرش او را به عنوان پناه‌گاه خود دانسته و به او تکیه کند. روحیات مرد به گونه‌ای است که نیازمند اقتدار است، همان‌طور که زن نیازمند مهر، محبت و ملاحظت است. کارکرد نظام خانواده ایجاد می‌کند که این نقش‌ها به خوبی ایفاء شود، در غیر این صورت آرامش خانواده دستخوش ناآرامی می‌شود. اقتدار مرد در گام اول با حمایت ظاهری و باطنی همسرش از او تأمین می‌شود.

در این معیار نیز حمایت بی‌دریغ فاطمه (علیها السلام) از همسرش در تمام شئون زندگی مشترک ایشان مشهود بود. فاطمه (علیها السلام) در زمان حیات رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و پس از آن، در گفتار و عمل از همسرش حمایت می‌کرد، حتی حمایت از حضرت علی (علیه السلام) و پاس‌داشت منزلت وی را در حضور پدرش نیز ابراز می‌کرد (ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۳، ص ۱۳۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۱۷ به نقل از مناقب).

امام صادق (علیه السلام) مراتب صبر و سپاسگزاری فاطمه (علیها السلام) را در روزی که پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) به دیدنش آمده بود بیان می‌کند؛ در آن روز، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فاطمه (علیها السلام) را در جامه‌ای بافته شده از پشم شتر دید که مشغول آسیاب کردن و شیر دادن به کودک خویش بود. اشک از دیدگانش جاری شد و او را به صبر و امید به شیرینی آخرت دعوت کرد. فاطمه (علیها السلام) بدون هیچ گونه شکایت و اعتراضی نسبت به وضعیت مالی شوهرش، مراتب شکر و سپاس به درگاه خداوند متعال را بجا آورد (طبرسی، ۱۴۱۵: ج ۱۰، ص ۳۸۲؛ طبرسی، ۱۴۳۰، ۲۳۵؛ حاکم حسکانی، ۱۴۱۱: ج ۲، ص ۴۴۵). پس از رحلت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، فاطمه (علیها السلام) با اعتراض به روند شکل‌گیری حکومت، به روش‌های گوناگون از حقوق همسرش علی (علیه السلام) دفاع کرد (ابن طیفور: ۲۲-۱۹؛ اربلی، ۱۴۳۳: ج ۲، صص ۱۱۳ و ۱۱۴؛ صدوق، ۱۳۹۱: ۲۰۴؛ همو، ۱۴۱۰ و ۳۵۴ و ۳۵۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۱۲، ص ۲۶۴ به نقل از خصال؛ شاکری، ۱۳۹۳: ج ۲، صص ۲۵۷ و ۲۵۸). این اقدامات شاهد موثقی بر حمایت بی‌دریغ آن حضرت (علیها السلام) از همسرش علی (علیه السلام) است. فاطمه (علیها السلام)، علی (علیه السلام) را به خوبی می‌شناخت و سزاوار هر گونه ستایشی می‌دانست و کیان خانواده را به حفظ اقتدار پدر خانواده می‌دانست، از این رو از انواع روش‌ها و مهارت‌ها نظیر حمایت‌گفتاری، تأیید رفتار، اطاعت‌پذیری، خطاب نیکو، تکریم، دفاع از حقوق، همراهی در مأموریت‌ها، حفظ اسرار، عدم سرزنش و بیان توانمندی‌های علی (علیه السلام) استفاده کرد. این رفتارهای فاطمه (علیها السلام)، دغدغه‌های علی (علیه السلام) در مورد خانواده‌اش را از نظر کمبودها و سختی‌های زندگی و کمبود حضورش در کنار همسر و فرزندانش از بین برده و او را در برابر مسئولیت‌های سنگین و مأموریت‌های خطیر حفظ و گسترش دین اسلام مقاوم‌تر می‌کرد. همان‌طور که زن در زندگی مشترک، نیازمند تکیه‌گاهی قوی و مطمئن است، در مقابل بایستی در حمایت همه جانبه از وضعیت فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی همسر تردید به خود راه ندهد، زیرا افزون بر آنکه همه‌ی اعضای خانواده از اقتدار و ابهت پدر بهره برده و خانواده روی آرامش می‌بیند، زن نیز از او، مهر و محبت بیشتری دریافت می‌کند.

۲-۴. تأمین آسایش جسمی و روحی همسر

زن در محیط خانواده در نقش همسری مهربان و باهوش به کمک ویژگی‌های خدادادی، نیازها و عادات همسرش را به خوبی در می‌یابد و متناسب با آن رفتار می‌کند. حالات روحی مرد در

بازگشت به خانه ممکن است آمیزه‌ای از خستگی، پریشانی، اندوه، ناراحتی، ناامیدی و ... باشد و نیاز به برخوردی مناسب، فضایی آرام، آغوشی گرم و مهربان و سنگ صبوری مطمئن دارد تا کم‌کم خستگی‌ها و ناراحتی‌هایش زوده، بار مشکلاتش سبک و دلش امیدوار شود و روانش آرامش یابد. حضرت فاطمه (علیها السلام) در تأمین آسایش جسمی حضرت علی (علیه السلام) نیز چنان بود که گاهی خودش گرسنه می‌ماند، ولی غذای حضرت علی (علیه السلام) را تأمین می‌کرد و برای آنکه همسرش خجالت نکشد، کمبود مواد غذایی را به اطلاعش نمی‌رساند (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۶۰ به نقل از تفسیر فرات؛ اربلی، ۱۴۳۳: ج ۲، ص ۹۷). فاطمه (علیها السلام) با مواد غذایی نظیر گندم، جو، ذرت، گوشت، روغن و خرما که در اختیارش قرار می‌گرفت، انواع غذاهای رایج را برای خانواده‌اش تهیه می‌کرد (حمیری، ۱۴۱۳: ۳۲۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۳۵، ص ۲۲۸، نک: جباری ۲۹). یعنی خودش نیازهای منزل را تعیین و با شناختی که از روحیات و توانمندی‌ها و گرفتاری‌های اجتماعی علی (علیه السلام) داشت، تمام امکانات آسایش او را در منزل فراهم می‌کرد.

حضرت علی (علیه السلام) مرد عبادت و نیایش با معبود یکتا بود. در شب اول ازدواج، با همراهی و استعدادی که فاطمه (علیها السلام) در عبادت خالق هستی از خود نشان داد، علی (علیه السلام) او را بهترین یاور در اطاعت خدا دریافت و فردا صبح، این باور را به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اعلام کرد (ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۳، ص ۱۳۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۱۷). یعنی فاطمه (علیها السلام) از همان شب اول زندگی، بزرگترین دغدغه‌ی علی (علیه السلام) را پاسخی شایسته داد و تا آخر عمر فضای خانه را برای عبادت علی (علیه السلام) مهیا می‌کرد.

حضرت فاطمه (علیها السلام) هرگاه همسرش را غمگین می‌دید از او دلجویی می‌کرد (ابن بطریق، ج ۱، ص ۱۶۹؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۳۸، ص ۳۴۳ به نقل از ابن مغزلی)، از دوری او اظهار بی‌تابی و نگرانی می‌نمود و ابراز می‌کرد که مشتاق دیدار اوست (مفید، ۱۴۱۶: ۱۱۵) فراتر از توان همسرش از او چیزی نمی‌خواست (ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۱، ص ۳۵۰؛ فرات کوفی: ۸۳؛ عیاشی: ج ۱، ص ۱۷۱؛ مغربی، شرح‌الاجبار، ج ۲، ص ۴۰۱) و سختی‌ها مانع مزاح کردن او با همسرش نمی‌شد (ابن شاذان قمی، ۱۴۳۰: ۸۰). فاطمه (علیها السلام) حتی هنگام مرگ نگران حال همسر و فرزندان‌ش بود، از این رو وصیت کرد علی (علیه السلام) با خواهرزاده‌اش، امامه، ازدواج کند (فتال نیشابوری، ۱۴۰۶: ۱۵۱؛ ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۳، ص ۱۳۷، نک: شاکری، ۱۳۹۳: ج ۲، ص ۲۵۹).

هر مردی برای رویارویی با مشکلات خارج از منزل، نیازمند روحیه‌ای قوی و خاطری آسوده است. این آرامش درونی از محیط امن و آرام خانه که همسری دلسوز و با محبت آن را اداره می‌کند، سرچشمه می‌گیرد. چنین خانه و خانواده‌ای موفقیت مرد را در مسیر زندگی و انجام وظایف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خود تضمین خواهد کرد.

حضرت فاطمه (علیها السلام) از جایگاه حساس شوهرش در انتشار دین حق آگاه بود و مشکلات علی (علیه السلام) در بیرون از خانه را می‌دانست. تلاش او ایجاد یک محیط آرام و باصفا در درون خانه بود. در تأمین این منظور، سخنی که موجب پریشانی علی (علیه السلام) بشود بر زبان نمی‌آورد، اهداف و اعمال او را تأیید و همتش را تشویق می‌کرد، سخنان محبت‌آمیز و دل‌گرم کننده به گوشش نجوا می‌کرد، نسبت به دغدغه‌های او حساسیت نشان می‌داد و به این شکل با همدلی، دلسوزی و رغبتی که در خود نشان می‌داد، خستگی‌های بیرون را از جسم و روح او دور می‌کرد. حضرت علی (علیه السلام) به این رفتار فاطمه (علیها السلام) و امید و آرامشی که از دیدن رخسار فاطمه (علیها السلام) به وی دست می‌داد، اذعان داشت (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۳۴؛ اربلی، ۱۴۳۳: ج ۱، ص ۳۶۳).

حضرت علی (علیه السلام) مرد جنگ و جهاد بود. به خاطر حضور مسئولانه و مدبرانه‌ی فاطمه (علیها السلام) در خانه و اداره‌ی امور منزل و تربیت فرزندان، امام علی (علیه السلام) هنگام اعزام به مأموریت‌های جنگی، با خاطری آسوده بار سفر می‌بست و در بازگشت با استقبال گرم فاطمه (علیها السلام) و روی گشاده و رضایت توأم با افتخار او مواجه می‌شد. فاطمه (علیها السلام) لباس و شمشیر خون آلودش را می‌شست و از حوادث میدان جنگ از او می‌پرسید و با رفع خستگی و تقویت روحیه‌اش او را برای مجاهدت بعدی آماده می‌کرد (اربلی، ۱۴۳۳: ج ۱، ص ۲۰۰؛ مفید، ۱۴۱۶: ج ۱، ص ۸۹).

حضرت علی (علیه السلام) نیز برای امرار معاش و تأمین آسایش مادی خانواده‌اش با دستان خود زمین را بیل و شخم می‌زد و آب از زمین بیرون می‌کشید و نخلستان‌های دیگران را آبیاری می‌کرد (ابن ابی الحدید، ۱۳۸۵: ج ۱، ص ۲۱). اوضاع معیشتی مسلمانان مهاجر در مدینه به قدری نابسامان بود که علی (علیه السلام) نه تنها کارگری می‌کرد، بلکه گاهی دستمزدش تنها چند دانه خرما بود، با وجود این، چنین فرصت‌هایی را از دست نمی‌داد (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۱، ص ۳۳ به نقل از کشف الغمه). تلاش متقابل امام علی (علیه السلام) برای تأمین آسایش حضرت فاطمه (علیها السلام) افزون بر یاری رساندن به وی در انجام دادن کارهای خانه، در خطاب‌های محترمانه، اهدای هدیه، نگاه‌های محبت‌آمیز، جملات تشکرآمیز و اظهار رضایت از فاطمه (علیها السلام) ابراز می‌شد. زید بن الحسن گوید از اباعبدالله (علیه السلام) شنیدم که فرمود: «علی (علیه السلام) آب و هیزم می‌آورد و فاطمه (علیها السلام) آسیاب می‌کرد و خمیر تهیه می‌کرد و نان می‌پخت» (کلینی، ۱۳۸۸ (الف): ج ۸، ص ۱۶۵). در برخی روایت‌ها آمده است که کار سخت و طاقت‌فرسای خانه موجب زحمت و مشقت فراوان دختر پیامبر (علیها السلام) شده بود. علی (علیه السلام)، برای کاهش رنج فاطمه (علیها السلام) به او پیشنهاد کرد از پدرش خدمتکاری درخواست کند. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به جای تعیین خدمتکار به ایشان تسبیحی را آموخت که از خدمتکار و دنیا و آنچه در دنیاست بهتر باشد (صدوق، ابی‌تأ: ج ۱، ص ۳۲۰).

هر چند یک دختر و پسر در آغاز زندگی مشترکشان ممکن است از روحيات، دل‌بستگی‌ها و نگرانی‌های همدیگر آگاهی کافی نداشته باشند، اما با گذشت زمان، زن خانواده بر اساس ویژگی‌های فطری، با شناخت نیازهای شوهرش در هنگام بازگشت به منزل، به سرعت به فکر تأمین آسایش جسمی و روانی همسرش خواهد افتاد تا از این راه آرامش خانواده نیز تأمین شود.

۲-۵. تأمین نیازهای جنسی همسر

یکی از راه‌های استقرار آرامش همسران در محیط خانواده تأمین غریزه جنسی آنهاست. اسلام غریزه جنسی را پشتوانه‌ی بنا و وسیله‌ی استحکام خانواده قرار داده است. وقتی زن و مرد متدین و پاک‌دامن به دور از هر گونه گناه و فساد، نیاز جنسی خود را فقط از طریق همسرشان ارضا می‌کنند، طبعاً نیازشان به یکدیگر در این مورد بیشتر خواهد شد. وقتی به هم زیادتر احتیاج داشتند، بنای خانواده مستحکم‌تر خواهد شد. امام صادق (علیه السلام) فرمودند: «زنی نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده پرسید: ای رسول خدا حق شوهر بر زن چیست؟ آن حضرت فرمودند: آن که خود را به بهترین عطری که در اختیار دارد خوشبو سازد، زیباترین لباس خود را بپوشد، به بهترین وجه خود را بیاراید، و هر صبح و شام خود را بر شوهر عرضه کند» (حرعاملی، ۱۴۱۶: ج ۱۴، ص ۱۱۲). پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) با آگاهی کامل از این نیاز غریزی انسان‌ها، ازدواج را آغازی برای کنار گذاشتن حیا برای زنان و پاسخ‌گویی به این نیاز همسرشان بیان می‌کند و بهترین زنان مسلمان را زنی می‌داند که اگر با شوهرش باشد، لباس حیا از تن برمی‌کند (همان: ۱۵).

تأمین غریزه جنسی در زندگی زناشویی تنها به آمیزش خلاصه نمی‌شود، بلکه زن و شوهر همیشه باید در مقابل یکدیگر به گونه‌ای ظاهر شوند که برای دیگری مظهر جمال و صفا و زیبایی باشند. احادیثی که ائمه اطهار (علیهم السلام) در مورد پوشیدن بهترین لباس و معطر کردن خود با بهترین خوشبو کننده‌ها بیان کرده‌اند، بیان‌کننده‌ی اهمیت و نقش روابط جنسی در پیش‌گیری از مشکلات خانوادگی و حل آنهاست (کلینی، ۱۳۸۸: ج ۵، ص ۳۲۴؛ طبرسی، ۱۴۳۰: ۴۴-۳۴؛ ابن شعبه حرانی، ۱۳۷۳: ۳۲۳). رعایت نکردن بهداشت فردی، ژولیدگی ظاهر، لباس یکنواخت و تکراری و بوی بد دهان مردان در عفت همسرشان تأثیر نامطلوب دارد. احادیث زیادی مبنی بر تهیه، نگهداری و استفاده‌ی حضرت زهرا (علیها السلام) از عطر و بوی خوش از زمان ازدواج تا شهادت وجود دارد. پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) هنگام ازدواج علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام) به عمار یاسر مأموریت داد، برای فاطمه (علیها السلام) عطرهاي خوشبو تهیه کند (طبری شیعی، ۱۴۰۸: ۱۰۳). امام صادق (علیه السلام) به نقل از ام سلمه از ذخیره کردن عطر و بوی خوشی که هرگز نبویده بود توسط فاطمه (علیها السلام) خبر می‌دهد (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۱۴ به نقل از مناقب). استفاده‌ی فاطمه (علیها السلام) از عطر در

منزل دلیل خودداری ایشان از دیدار با مهمان نابینا بود (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۹۱ به نقل از نوادر راوندی). فاطمه (علیها السلام) در آخرین ساعات حیاتش از اسماء خواست عطر همیشگی‌اش را بیاورد (اربلی، ۱۴۳۳: ج ۲، ص ۱۲۲).

با عنایت به سیره‌ی حضرت زهرا (علیها السلام) به دست می‌آید که یک زن باید قسمتی از وقت خود و هزینه‌های خانواده را به خرید عطر و آرایش خود برای شوهرش اختصاص دهد.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) دخترش زهرا (علیها السلام) را چنین توصیف می‌کند: «اگر برای زیبایی نمادی بود همانا فاطمه می‌شد» (ابن شاذان، ۱۴۳۰: ۱۳۶؛ قاضی شوشتری: ج ۴، ص ۵۰۲). حضرت فاطمه (علیها السلام) خود را ملزم می‌کرد که در خانه برای شوهرش آرایش کند و خود را خوشبو سازد و بدون اجازه‌اش از خانه خارج نشود. معتقد بود هنگامی که یک زن در خانه حضور دارد، بیش از هر زمان دیگری به خدا نزدیک است (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۱۰۰، ص ۲۵۰ به نقل از نوادر راوندی). زیبایی ظاهری و برخورد دلنشین و خوش‌رویی حضرت فاطمه (علیها السلام)، وقتی با آرایش و عطر خوشبوی وی همراه بود، باعث آرامش روحی علی (علیها السلام) می‌شد به گونه‌ای که هرگاه به چهره‌ی فاطمه (علیها السلام) می‌نگریست، تمام غصه‌ها و دردهایش را فراموش می‌کرد. به گفته‌ی علی (علیها السلام)، هرگز فاطمه (علیها السلام) او را نرنجاند و خاطرش را آزوده نکرد (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۳۴؛ اربلی، ۱۴۳۳: ج ۱، ص ۶۴۳). در دیوان منسوب به امیرالمؤمنین، علی (علیها السلام) رابطه‌ی عاطفی خودش با فاطمه (علیها السلام) را به زندگی یک جفت کبوتر تشبیه می‌کند و می‌گوید: «ما همانند دو کبوتر در یک آشیانه، سالم و جوان بودیم که روزگار بر ما وارد شد و بین ما جدایی افکند، به درستی که روزگار بین عزیزان جدایی می‌افکند» (مطهری: ۲۴۹ به نقل از دیوان امیرالمؤمنین، ۸۶).

حضرت علی (علیها السلام) در زمان حیات فاطمه (علیها السلام) با زن دیگری ازدواج نکرد. فاطمه (علیها السلام) در تأمین نیازهای جسمی و روانی وی اصلاً مانع و کمبودی نداشت و در جلب رضایت علی (علیها السلام) از هیچ‌گونه اقدامی فروگذاری نمی‌کرد. فاطمه (علیها السلام) الگویی شایسته از «شوهرداری نیکو» است. امیر مؤمنان (علیها السلام) که خود در غایت زهد و ساده‌زیستی بود، هرگز سهل‌انگاری در آراستگی و آراسته بودن را روا نمی‌دانست (کلینی، ۱۳۸۸: ج ۶، ص ۴۳۹). حضرت علی (علیها السلام) ظاهر آراسته و باوقار را زینده‌ی همه‌ی مسلمانان می‌داند که ارتباطی با ثروت و دارایی افراد ندارد و مسلمان تهیدست علاوه بر رعایت عفت و پاکدامنی بایستی ظاهری آراسته داشته باشد (سید رضی، ۱۳۹۲: خطبه ۱۹۳، حکمت ۳۴۰). علی (علیها السلام) به پیروی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ظاهری آراسته و باوقار داشت و به رنگ کردن مویش اهمیت می‌داد؛ به گونه‌ای که وقتی به دلیل رحلت پیامبر (صلی الله علیه و آله) مویش را رنگ نکرده بود، به او گفتند چه می‌شد موی خود را خضاب می‌کردی؟ در پاسخ فرمود: «خضاب کردن مو، زینت و آرایش است، اما ما در عزای پیامبر (صلی الله علیه و آله) به سر می‌بریم» (همان: ج ۴۷۳). یکی

از زینت‌های مرد استفاده از انگشتری است. جنس انگشتری علی (علیه السلام) از نقره و نقش آنها «الله الملک» و «نعم القادر الله» بود (طبرسی، ۱۴۳۰: ۸۵-۸۱).

بدیهی است زیبایی زن اساس انتخاب همسر و تشکیل خانواده نیست، بلکه بهترین همسران زنان شایسته و فرمان‌بردار^۱ معرفی شده‌اند؛ زنان در هر درجه‌ای از جلوه و جمال باشند، لازم است خود را تنها برای شوهرشان بیارایند و به او عرضه کنند تا ضمن گرمی کانون خانواده و دور کردن هر گونه خیال انحراف و خیانت، آرامش خانواده را استمرار بخشند. در مقابل شوهران نیز وظیفه دارند، خود را برای همسرشان آراسته و خوش‌بو و پاکیزه کنند. بر اساس روایات، همین آراستگی و ظاهر زیبا و عطرآگین بر محبت و عشق میان طرفین می‌افزاید (ابن شعبه حرانی، ۱۳۷۳: ۳۲۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۷۵، ص ۲۳۷ به نقل از تحف العقول). توجه همسران به تأمین نیازهای جنسی یکدیگر راه‌کار مؤثری در تأمین آرامش و جلوگیری از بروز نارضایتی‌ها و اختلافات خانوادگی است.

۲-۶. حفظ احترام همسر و توجه به او

انسان‌ها از نظر فطری، پذیرای محبت و تکریم دیگران و از قهر و تنبیه و توبیخ گریزان‌اند. زن و شوهر در محیط خانواده، با خوش‌رویی، صدا زدن به احترام، گوش دادن به سخنان همدیگر، خودداری از سرزنش، استقبال و بدرقه کردن، تشویق و حق‌شناسی و سپاس‌گزاری مایه‌های بزرگداشت یکدیگر و در نتیجه آرامش خانواده را فراهم خواهند آورد. احترام زن به شوهر افزون بر تأثیری که در افزایش روحیه و اقتدار و تأمین آرامش وی دارد، باعث تقویت نقش رهبری او در خانواده شده، به رشد تحکیم مبانی خانواده منجر خواهد شد. زنی که همسرش را تکریم کند و با رعایت احترام او به رفع دلتنگی‌هایش بپردازد، از نگاه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در حکم کارگزار فرمان خداست. مردی خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و عرض کرد: «همسری دارم که هرگاه وارد خانه می‌شوم به استقبالم می‌آید و چون از خانه بیرون می‌روم بدرقه‌ام می‌کند و زمانی که مرا اندوهگین می‌بیند می‌گوید اگر برای رزق و روزی غصه می‌خوری، بدان که خداوند آن را به عهده گرفته است و اگر برای آخرت خود غصه می‌خوری، خدا اندوهت را زیاد کند». رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این زن را یکی از کارگزاران خدا دانست که پاداش او برابر با نیمی از پاداش شهید است، اما برعکس چنانچه زنی شوهرش را با زبانش بیازارد، خداوند اعمالش را تا جلب رضایت همسرش نمی‌پذیرد (صدوق، [ابی‌تا]: ج ۴، ص ۱۴؛ همان: ج ۳، ص ۳۸۹؛ حرعاملی، ۱۴۱۶: ج ۱۴، ص ۱۵۴).

الف - خطاب نیکو: خداوند متعال در قرآن از مسلمانان می‌خواهد یکدیگر را تمسخر نکرده و با القاب زشت همدیگر را خطاب نکنند (حجرات: ۱۱). یکی از نمودهای بارز بزرگداشت دیگران صدا

زدن آنها با نام نیک و القاب شایسته است. صدا زدن اعضای خانواده به اسمی که دوست دارند یا با اسمی نیکو، باعث رضایت خاطر و آرامش آنها و افزایش صمیمیت در فضای خانواده می‌شود.

علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام) به پیروی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) همواره در گفتار و کردار با احترام و تکریم خاصی با یکدیگر مواجه می‌شدند. علی (علیه السلام) پس از مراسم ازدواج، در حضور پیامبر (صلی الله علیه و آله)، فاطمه (علیها السلام) را «بهترین یاور در اطاعت خدا» و او نیز شوهرش را «بهترین همسر» معرفی کرد.

علی (علیه السلام) هنگام خطاب فاطمه (علیها السلام)، اوصاف و القاب یا کنیه او را نظیر «یا سیدی، ایتها الحره، یا سیده نساء العالمین، یا بنت الصفوه و بقیه النبوه» به کار می‌برد (۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۱۷، ۱۹۸ و ۲۱۸ و ج ۲۸: ص ۳۰۳؛ طوسی، ۱۳۸۸: ۵۲۷؛ ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۲، ص ۵۱ و ج ۳، ص ۱۳۱). گفتن «فاطمه» یا «زهرا» معمولاً هنگام خطاب مستقیم به حضرت نبوده، بلکه در توصیف وضع حضرت (علیها السلام) برای دیگران و نیز پس از شهادت فاطمه (علیها السلام) بوده است (صدوق، [بی تا]: ج ۱، ص ۳۲۰؛ طبری، ۱۳۵۶: ۵۰؛ متقی هندی: ج ۱۵، ص ۵۰۸؛ کلینی، ۱۳۸۸: ج ۱، ص ۴۵۹؛ مفید، ۱۳۶۴: ۲۸۲؛ طبری امامی، ۱۴۰۸: ۱۳۸؛ غروی نائینی، ۱۳۹۳: ج ۲، ص ۳۷۴). در حدیث سویدبن غفله آمده است که چون علی (علیه السلام) چشمش به فاطمه (علیها السلام) افتاد، گفت: «بابی انت و امی»، «پدر و مادرم به فدای تو باد» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۵۳ به نقل از دعوات راوندی). فاطمه (علیها السلام) نیز در خانه، علی (علیه السلام) را بیشتر با کلماتی مانند «پسر عمو و علی» و در میان مردم او را با کنیه «ابوالحسن و مؤمن» خطاب می‌کرد و هنگامی که با پدرش سخن می‌گفت از شوهرش با نام او یاد می‌کرد. برشمردن ویژگی‌های منحصر به فرد حضرت علی (علیه السلام) نظیر دوست و برادر و وصی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از احترام فوق‌العاده‌ی حضرت فاطمه (علیها السلام) به همسرش حکایت دارد. فاطمه (علیها السلام) فرزندانش را نیز با الفاظ و عبارات خاصی که نشان دهنده‌ی اوج محبت و احترام نسبت به آنها بود، صدا می‌زد. فاطمه (علیها السلام) فرزندانش را با عبارات «قره عینی و ثمره فوادی» صدا می‌زد. فرزندان نیز به پیروی از سبک خانوادگی خود، پدرشان را به احترام صدا می‌زدند. علی (علیه السلام) در این باره می‌گوید: «تا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) زنده بود، حسن مرا ابوالحسنین صدا می‌زد و حسین نیز ابوالحسن می‌خواند و هر دو جدشان را پدر صدا می‌زدند و پس از رحلت آن بزرگوار مرا پدر خواندند» (خوارزمی، ۱۳۷۵: ۱۶۰؛ صوری، ۱۳۹۲: ۲۴۱).

احترام بین زن و شوهر باید متقابل باشد و به کار بردن نام‌ها و لقب‌های نیکو باعث افزایش اعتماد به نفس، آرامش خاطر و محبت بین آنها به ویژه فرزندان می‌شود. برخی از اختلافات خانوادگی ناشی از تحقیر و توهین یکدیگر با استفاده از اسمی زشت، نسبت‌های ناروا و یا تمسخر نام و شغل و فامیل همدیگر است.

ب- خودداری از سرزنش: ادب و احترام زن به همسر خود اقتضا می‌کند که نه تنها از طرح و بزرگ جلوه دادن کمبودهای خانه خودداری کند، بلکه در حد امکان کاستی‌ها را نادیده گرفته، آنها را کوچک شمارد، خود به ترتیبی که می‌داند آنها را جبران کرده و مایه‌ی سرزنش و حقارت او نشود. وقتی علی (علیه السلام) از همسرش تقاضای غذایی کرد، از جواب فاطمه (علیها السلام) تازه متوجه شد که از دو روز پیش آذوقه‌ی منزل تمام شده و فاطمه (علیها السلام) از ترس اینکه او نتواند آذوقه‌ای تهیه کند و شرمنده شود، با تدبیر و قناعت، کمبودهای خانه را به او اطلاع نداده است (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۵۹؛ اربلی، ۱۴۳۳: ج ۲، ص ۹۷). حضرت فاطمه (علیها السلام) در انجام دادن وظایفش دستانش تاول زد و لباسش غبارآلود و جامه‌اش سیاه شد و جای بند مشک بر شانه‌هایش جا گذاشت (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۸۲ به نقل از علل الشرایع؛ بخاری، صحیح ۴/۴۸۴، ۲۰۸؛ صدوق، آبی تا: ج ۱، صص ۳۲۰ و ۳۲۱؛ طبرسی، ۱۴۳۰: ۲۸۰). در زمان نیاز با عنایت به وضع مالی علی (علیه السلام) با رضایت به رسیدن پشم همت گماشت (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۳۵، ص ۲۳۷ به نقل از امالی صدوق)، ولی هیچ‌گاه زبان به سرزنش شوهرش باز نکرد.

ج- استقبال و بدرقه کردن: استقبال از ورود اعضای خانواده به خصوص پدر به خانه یکی از راه‌کارهای عملی ادای احترام و ابراز محبت به آنهاست. این رفتار باعث خوشحالی اعضای خانواده از دیدن یکدیگر و افزایش صمیمیت بین آنها می‌شود.

هنگامی که حضرت علی (علیه السلام) به مأموریتی اعزام می‌شد، فاطمه (علیها السلام) با نگرانی، انتظار داشت شوهرش با سلامتی به خانه برگردد (مفید، ۱۴۱۶: ج ۱، ص ۱۱۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۲۱، ص ۸۱ به نقل از مفید) و وقتی از جهاد و جبهه‌ی جنگ برمی‌گشت، فاطمه (علیها السلام) با استقبالی گرم، شمشیرش را گرفته و می‌شست (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۲۰، ص ۲۴۹ به نقل از خرائج).

یکی دیگر از نمودهای احترام به همسر، بدرقه‌ی او در زمان خروج از منزل و استقبال از او هنگام بازگشت به خانه است. این رفتار زن، شوهر را به خانواده و همسر دل‌گرم‌تر و شوق او را برای بازگشت به منزل بیشتر خواهد کرد.

۲-۷. مدیریت خانواده

اسلام بر اساس طبیعت انسان‌ها، مرد را قوام و زن را ریحانه می‌داند. یعنی مرد را جنس کارگزار و معتمد و تکیه‌گاه برای همسر و زن را جنس لطیف و زیبا و عامل آرامش و آسایش محیط خانواده می‌داند که هیچ یک بر دیگری ترجیحی ندارد. اگر این نقش‌ها جابه‌جا شود، دیگر مرد برای زن تکیه‌گاهی مطمئن نخواهد بود و زن نیز مایه‌ی آرامش و سکونت مرد نخواهد بود و عشق و محبت بین آن دو نیز از بین خواهد رفت.

همان گونه که در دوران سختی معیشت و تنگ‌دستی علی (علیه‌السلام)، مدیریت اقتصادی فاطمه (علیه‌السلام) اجازه نمی‌داد که علی (علیه‌السلام) از تمام شدن آذوقه‌ی منزل خبردار شود، در دوران گشایش اقتصادی نیز با مشورت علی (علیه‌السلام) و خودداری از هرگونه اسراف و تبذیر و انباشت سرمایه به فعالیت اقتصادی و گشودن گره‌های مالی نیازمندان اقدام می‌کردند.

فاطمه (علیه‌السلام) در کنار حجم زیاد کارهای خانه زمانی را به آموزش علوم و معارف دینی به فرزندان و مسلمانان اختصاص داده بود (تفسیر امام عسکری (علیه‌السلام)، ۳۴۰؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۲، ص ۳) و این کار گواهی بر برنامه‌ریزی و مدیریت حساب شده‌ی وی در اداره‌ی امور خانواده است. فاطمه (علیه‌السلام) با مدیریت امور منزل، چنان آرامشی در خانواده فراهم کرده بود که هر چیزی در جا و جایگاه خودش قرار داشت و این فضا فرصت‌هایی برای حضور و مشارکت علی (علیه‌السلام) در کارهای منزل فراهم کرده بود. او علاوه بر پاک کردن عدس، آوردن آب و هیزم، خانه را جارو و گاهی گندم یا جو آسیاب می‌کرد (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۵۱ و ج ۱۰۱، ص ۱۳۲؛ کلینی، ۱۳۸۸: ج ۵، ص ۸۶؛ صدوق، ابی‌تا: ج ۳، ص ۱۶۹؛ طوسی، ۱۳۸۸: ۶۶۱). حتی برای کم کردن بار سنگین خانه‌داری از دوش حضرت زهرا (علیه‌السلام) مسئولیت فرزندی را نیز با آن حضرت تقسیم می‌کرد. گاهی فاطمه (علیه‌السلام) در طول شب آسیاب را می‌چرخاند و حضرت علی (علیه‌السلام) امام حسین (علیه‌السلام) را به دوش می‌کشید و مشغول می‌#کرد (طبرانی: ۹۰؛ متقی هندی: ج ۱۵، ص ۵۰۷؛ قاضی شوشتری: ج ۲۵، ص ۳۱۹).

هر چند زن، با تدبیر و به‌کارگیری امکانات موجود در منزل تلاش می‌کند فضایی آرام و آسوده برای همسر و فرزندان فراهم کند، اما سهم پدر خانواده در پذیرفتن بخشی از وظایف و مسئولیت‌های خانه و کمک به برقراری آرامش در خانواده بسیار مهم و اثربخش است.

۲-۸. حفظ مال و حقوق

قرآن زنان شایسته و صالح را مطیع همسر و حافظ حقوق آنها در غیابشان معرفی می‌کند: «فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ» (نساء: ۳۴)؛ «پس زنان شایسته مطیع و فرمان‌برند و به پاس آنکه خداوند (حقوق آنها را) نگاه داشته آنها هم در غیاب شوهر (حقوق و اسرار و اموال او را) نگه دارنده‌اند». روشن است که مهم‌ترین شاخص این حفظ خود در غیاب شوهر، حفظ در قلمرو مسائل ناموسی است. زن باید در غیاب شوهر خود را حفظ کند، هم‌چنان که رازها و اموال شوهرش را نیز باید نگاه‌دار باشد.

همان گونه که گفته شد، فاطمه (علیه‌السلام) هم در دوران تنگ‌دستی، بر اساس درآمد علی (علیه‌السلام) و نیاز خانواده در مصرف آذوقه و امکانات نهایت دقت را به کار می‌بست و بدون اجازه‌ی او هیچ مالی را نه تنها مصرف بلکه انفاق هم نمی‌کرد، هم در دوران گشایش اقتصادی و فراوان شدن درآمد خانواده با هماهنگی و اجازه‌ی امام علی (علیه‌السلام) امور مالی خانواده را مدیریت می‌کرد. این عملکرد

عالمانه‌ی فاطمه (علیها السلام) در تأمین آرامش خاطر علی (علیه السلام) بسیار مؤثر بود و باعث شده بود بدون هیچ گونه نگرانی به مأموریت برود، به جبهه‌های جنگ و جهاد بشتابد، در رکاب پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد و ضمن آن به فعالیت اقتصادی بپردازد. حضرت علی (علیه السلام) فرمان‌بری حضرت فاطمه (علیها السلام) و رضایتش از او را آشکارا بیان کرده است (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۱۳۴ به نقل از کشف الغمه). انفاق در راه خدا، اطعام مستمندان، دادن صدقه به نیازمندان، وقف اموال و املاک در راه خدا، رعایت اعتدال در مصرف از شیوه‌های اقتصادی زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) بود که فاطمه (علیها السلام) با اجازه‌ی همسرش و در غیاب او نیز به کار می‌بست.

اگر زن به وظیفه‌ی خود در حفظ مال و راز و ناموس شوهرش (در حضور و غیاب وی) آگاه بوده و به آن عمل کند، اعتماد او را به وفاداری و امانت‌داری خود بیشتر کرده، فضای خانواده را سرشار از اطمینان و آرامش خواهد کرد.

۲-۹. تأمین سلامت و بهداشت خانواده

تهیه‌ی غذای سالم، رعایت دستورات بهداشتی، تأمین نظافت و زیبایی منزل، مراقبت از سلامتی خود و افراد خانواده، جلوگیری از بیماری اعضای خانواده و تلاش برای بهبودی و سلامتی آنها در هنگام بیماری برخی از وظایف پدر و مادر در تأمین سلامت و بهداشت خانواده است. بدون تردید یکی از عوامل آرامش خاطر خانواده، سلامتی و نشاط و شادابی آنهاست. زن با تأمین غذاهای مناسب، حسن همسررداری و خانه‌داری خود را اعلام کرده و بذر الفت و محبت را در دل شوهر و فرزندان می‌کارد. بر اساس حدیثی در کافی، زنی که خوش‌بو بوده و دستپخت خوب داشته باشد و بجا خرج کند از کارگزاران خداوند شمرده می‌شود (کلینی، ۱۳۸۸: ج ۵، ص ۳۲۵).

حضرت فاطمه (علیها السلام) به تنهایی سهم بسیار زیادی در تأمین سلامتی و بهداشت خانواده داشت. او هر روز نان تازه می‌پخت. خانه را آب و جارو می‌کرد. لباس می‌شست (صدوق، ۱۳۸۳: ج ۲، ص ۳۶۶؛ کلینی، ۱۳۸۸: ج ۸، ص ۱۶۵)، خود به فرزندان شیر می‌داد و به نظافت و بهداشت فردی آنها رسیدگی می‌کرد (طبرسی، ۱۴۳۰: ۱۱۷؛ ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۳، ص ۱۲۰؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۷۶ به نقل از تنبیه الخواطر). برای سلامتی عاطفی و روانی فرزندان با آنها بازی می‌کرد، برایشان شعر می‌خواند (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۴۳، ص ۲۸۶)، کارهای خوب آنها را تشویق می‌کرد، بین آنها به عدالت رفتار می‌کرد (همان: ۲۸۳؛ طبرسی، ۱۴۳۰: ۲۲۰)، با اسامی و القاب نیکو آنها را صدا می‌زد، آنها را تشویق می‌کرد (حرعاملی، ۱۴۱۶: ج ۲۱، صص ۴۷۹-۴۷۶؛ ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۳، ص ۱۷۵). به سلامتی‌شان بسیار اهمیت می‌داد، بیماری آنها را به پیامبر (صلی الله علیه و آله) اطلاع می‌داد و برای شفایشان نذر می‌کرد (صدوق، ۱۳۹۱: ۳۲۹؛ خوارزمی، ۱۳۷۵: ۲۶۷). برای نماز لباس جداگانه‌ای داشت (اربلی، ۱۴۳۳: ج ۲، ص ۱۲۲؛ طبرسی، ۱۴۳۰: ۹۵؛ صدوق، ۱۳۹۱: ۵۵۲).

امام علی (علیه السلام) در سفارشی بهداشتی به فرزندش امام مجتبی (علیه السلام) فرمود: «تا گرسنه نشده‌ای غذا نخور و تا اشتها داری از غذا دست بکش و غذا را خوب بجو و قبل از خوابیدن قضای حاجت کن. اگر این نکات را رعایت کنی، از مراجعه به طبیب بی‌نیاز می‌شوی» (صدوق، خصال، ۲۲۹). ایشان خاصیت میانه‌روی در غذا، دوری از اسراف، سلامتی بدن و یاری کردن در عبادت و پرخوری را عامل نابودی تقوا و یار مناسبی برای گناهان می‌داند (تمیمی آمدی، ۱۳۹۴: ص ۴۷۸، ح ۱۱۱۹، ۱۱۳۸). همچنین کم خوردن غذا را در نفس و بدن و اندیشه مؤثر می‌داند: «کم خوردن غذا برای نفس انسان گرمی‌تر و برای تندرستی پایدارتر است. کسی که خوراکش اندک باشد فکر و اندیشه‌اش پاک است» (همان: ۵۱).

امام علی (علیه السلام) درباره‌ی اهمیت شستن دست‌ها پیش و پس از غذا، مسواک و مضمضه و استنشاق کردن توصیه‌هایی برای خانواده‌ی خود و مسلمانان داشته است (محمدی ری شهری، ۱۳۷۵: ۳۸۹ به نقل از دعائم الاسلام، ج ۲، ص ۱۲۱؛ ابن شعبه حرانی، ۱۳۷۳: ۹۵). خانواده‌ی سالم و تندرست و بدون تشویش آرامش بیشتری دارد. یکی از وظایف سنگین و تقدیر کردنی زنان در خانواده، تأمین بهداشت، امکانات سلامت جسمی و روانی و آسایش اعضای خانواده است. این وظیفه بدون هم‌یاری و حمایت جدی شوهر به سرانجام نخواهد رسید.

۲-۱۰. تنظیم روابط و تعاملات خانواده

آرامش با شادی‌های ساختگی و زودگذر به وجود نمی‌آید. یکی از عوامل تأمین آرامش خاطر و نشاط درونی، برقراری روابط نیکو با ارحام و اعضای فامیل است. قرآن مجید به برقراری روابط حسنه با خویشاوندان سفارش زیادی فرموده و قطع رابطه با خویشان و نزدیکان را نهی کرده و آن را مایه‌ی سرافکنندگی و بدبختی و سیه‌روزی دانسته و برای قاطعان رحم و کسانی که از فامیل خود می‌برند، سرانجام بدی را پیش‌بینی کرده است (نساء: ۱؛ بقره: ۲۷؛ محمد: ۲۲؛ رعد: ۲۵). در احادیث اهل بیت (علیهم السلام) برای صله‌ی رحم برکات بسیاری از قبیل آبادی شهرها، افزایش روزی، آسان شدن حساب، بخشندگی دست، نیکو شدن اخلاق، نگه‌داری از مرگ بد و افزایش طول عمر بیان شده است (محمدی ری شهری، ۱۳۷۵: ج ۴، ص ۴۰۳ به نقل از کافی و امالی طوسی).

در فرهنگ اسلامی، فضای تربیتی خانواده‌ها به دلیل حضور پدر بزرگ و مادر بزرگ در کنار پدر و مادر و نوه‌ها و نتیجه‌ها بسیار مؤثر و عامل انسجام خانوادگی است. در چنین فضایی، نسل گذشته سنت‌ها و موارث خود را به نسل جدید منتقل می‌کند و فرزندان، بریده و بی‌ریشه و تنها و بی‌عاطفه بار نمی‌آیند. بر اساس برخی روایات فاطمه بنت اسد- مادر حضرت علی (علیه السلام)- مدتی نزد حضرت علی (علیه السلام) و حضرت زهرا (علیها السلام) زندگی کرده است، اما هیچ خبری مبنی بر اختلاف نظر یا نگرانی از حضور وی در کنار عروسش گزارش نشده است (امین، ۱۴۲۰: ج ۸، ص ۳۸۸؛ ابن‌سعد،

۱۳۷۴: ج ۸، ص ۲۲۲؛ ابن اثیر: ج ۷، ص ۲۱۷؛ امینی نجفی، ۱۳۹۷: ج ۶، ص ۲۱. بر همین اساس می‌توان گفت افزون بر احترام ویژه‌ای که حضرت فاطمه (علیها السلام) نسبت به فاطمه بنت اسد قائل بود و او را همچون مادر خود و مادر پدرش می‌پنداشت، نحوه‌ی ارتباطش با او موجب رضایت و آرامش خاطر علی (علیه السلام) بود.

حضور پررنگ و دامنه‌دار رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در زندگی حضرات بزرگوار علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام) به گونه‌ای بود که خانواده‌ی علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام) اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) محسوب می‌شدند. ارتباط پدر و فرزندی میان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) پس از ازدواجش با فاطمه (علیها السلام) ادامه داشت. این نوع ارتباط، مایه‌ی آرامش فاطمه (علیها السلام) در خانواده بود. نوع ارتباطات اعضای این خانواده با یکدیگر بر اساس تربیت و راهنمایی‌های رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چنان ترسیم شده بود که در تأمین سلامت روانی و آرامش آنها نقشی اساسی داشت.

۲-۱۱. ایجاد مودت و ابراز محبت

بزرگترین عامل خوشبختی و راز کامیابی خانواده در گرم و باصفا نگاه داشتن کانون خانوادگی، اخلاق پسندیده و محبت و مهربانی و وفاداری در آن است. محبت یک میل درونی به سوی چیزی لذت‌بخش است و در محیط خانواده اظهار محبت بنیان زناشویی را استوارتر می‌کند. محبت از منظر قرآن، از زیربنایی‌ترین اصول دوام و پویایی هر خانواده است (روم: ۲۱). پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) توصیه می‌کند که مهر و محبت و دوستی خود را ابراز کنید؛ اینکه مرد به همسرش بگوید دوستت دارم، این سخن هیچ گاه از دل زن پاک نمی‌شود (کلینی، ۱۳۸۸: ج ۵، ص ۵۶۹).

«محبت کردن مرد به زن» اصل کلیدی در تربیت فرزندان در محیط خانواده است. مرد باید نسبت به همسرش رحم و شفقت و بزرگواری داشته باشد و فرزندان این بزرگواری را ببینند. از نظر امیرمؤمنان (علیه السلام) مردان همیشه باید با زنان مدارا کنند (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۱۰۰، ص ۲۲۳ به نقل از علل الشرایع و امالی شیخ صدوق). قرار گرفتن دو فرد با دو شخصیت و دو تربیت در کنار یکدیگر برای زندگی مشترک، به جوشش پیوسته‌ی مودت و رحمت نیازمند است و این زمانی کارساز و مفید است که در ظروف مختلف جاری شود و در صورت‌های گوناگون خود را نشان دهد؛ در زبان و گفتار، در سلوک و رفتار و در کنش‌ها و واکنش‌ها (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۵: ۱۰).

روابط خانوادگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت زهرا (علیها السلام) برای تأمین آرامش و امنیت خاطر در خانواده بر اساس مودت و محبت و تکریم و احترام به یکدیگر استوار شده بود. این محبت و احترام متقابل در شیوه‌ی صدا زدن یکدیگر، خوش‌رویی، ابراز محبت، تشویق و تأیید، گوش دادن به سخنان همدیگر، سپاس‌گزاری و خودداری از سرزنش متبلور شده بود. خطاب‌های زیبا و محترمانه

علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام) به یکدیگر،^۱ خودداری فاطمه (علیها السلام) از سرزنش علی (علیه السلام) هنگام فقر و ناداری،^۲ استقبال و بدرقه‌ی شایسته از علی (علیه السلام)،^۳ اهدای هدایای زینتی به فاطمه (علیها السلام)،^۴ شفقت و دلجویی از یکدیگر^۵ و حق شناسی و سپاس‌گزاری علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام) از یکدیگر^۶ نمونه‌هایی از روشی است که در این خانواده جاری و ساری بود.

حضرت علی (علیه السلام) به قدری از آرامش حاکم بر خانواده‌اش راضی بود که گفته بود با نگاه به فاطمه (علیها السلام) اندوه از من زوده می‌شود (خوارزمی: ۳۵۳ و ۳۵۴؛ مجلسی: ج ۴۳، ص ۱۳۴ به نقل از کشف الغمه). امام علی (علیه السلام)، پس از شهادت حضرت فاطمه (علیها السلام) مایه‌ی آرامش خاطرش را از دست داده و در فقدان این گونه با او نجوا کرد: «ای دختر محمد (صلی الله علیه و آله) پس از تو برای تسلی خاطر به که پناه برم، بعد از تو با چه کسی تسلا جویم و آرام گیرم؟» (اربلی: ج ۲، ص ۱۲۳؛ مجلسی: ج ۴۳، ص ۱۸۷ به نقل از کشف الغمه).

در جامعه مرد به اقتدار و احترام و آسایش جسمی و روحی و زن به یک تکیه‌گاه قوی و مطمئن و محبتی که ابراز شود، نیاز دارد و خانواده این نیازها را برطرف می‌کند تا زن و مرد بتوانند به وظایفشان قیام کنند. گذشت و مدارا و رعایت احترام یکدیگر سرلوحه‌ی اخلاق در یک زندگی آرام و گرم است.

نتیجه‌گیری

۱. خداوند برای ایجاد آرامش در خانواده مودت و رحمت را به زوجین اهدا کرده است. پایه‌ریزی روابط و تعاملات اعضای خانواده بر اساس مودت (عشق) و رحمت (مهربانی) باعث رشد و تعالی آنها و تحکیم بنیان خانواده خواهد شد.

۲. با اصلاح نگرش و رفتار زوجین نسبت به تشکیل خانواده و الگوگیری از سیره‌ی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت زهرا (علیها السلام) می‌توان به تحکیم مبانی خانواده در جامعه‌ی اسلامی و کاهش آمار طلاق امیدوار بود. روش‌هایی که حضرات معصومین علی و فاطمه (علیها السلام) برای استقرار آرامش در زندگی مشترکشان به کار بردند، کاملاً عملیاتی، دست‌یافتنی، اجرایی و تکرارپذیر است. هر چند حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) معصوم و از استادی همچون رسول گرامی خدا (صلی الله علیه و آله و سلم)

۱- ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۲، ص ۵ و ج ۳، ص ۱۳۱؛ طوسی، ۱۳۸۸: ۶۸۴؛ کوفی، ۱۴۱۲: ج ۱، صص ۳۹۵ و ۳۹۲.

۲- اربلی، ۱۴۳۳: ج ۲، ص ۹۷.

۳- همان: ج ۱، ص ۳۶۹.

۴- ابن شهر آشوب، ۱۴۳۰: ج ۳، ص ۱۲۱؛ مجلسی، ۱۴۰۸: ج ۴۳، ص ۸۱ به نقل از عیون اخبار الرضا.

۵- مفید، ۱۴۱۶: ج ۱، ص ۱۱۵؛ مجلسی، ۱۴۰۸: ج ۲۱، ص ۸۱.

۶- اربلی، ۱۴۳۳: ج ۱، ص ۳۶۳؛ مجلسی، ۱۴۰۸: ج ۴۳، ص ۱۳۴؛ خوارزمی، مناقب ۳۵۳.

بهره‌مند بودند، اما هر زن و شوهری می‌توانند با عمل به آموزه‌های قرآن و پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در مسیر زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) گام بردارند.

۳. بر اساس برداشت از آیات قرآن و سبک زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت زهرا (علیها السلام) زن با توجه به ویژگی‌های فردی و وظایفی که در تشکیل و تحکیم خانواده بر عهده دارد، سهم بیشتری در تأمین آرامش خانواده نیز دارد. تحقق و تداوم این امر به مشارکت و تلاش همه جانبه‌ی زن و شوهر نیاز دارد.

۴. استحکام مبانی خانواده و تأمین آرامش آن بیش از آنکه به تأمین لوازم و امکانات زندگی وابسته باشد، به نوع نگاه و بینش زوجین نسبت به زندگی و رفتار آنها وابسته است.

۵. در تأمین آرامش خانواده، توجه به نقش جداگانه‌ی زن و شوهر^۱ و جابه‌جا نشدن آنها ضرورت دارد. زن بایستی به نقش و وظایف خود به عنوان همسر و مادر و مرد بایستی به نقش و وظایف خود به عنوان شوهر و پدر آگاه و ملتزم باشد. هرگونه جابه‌جایی این نقش و وظایف به محیط آرام خانواده خلل وارد می‌کند.

۶. سهم زن در تأمین آرامش خانواده بیشتر است و این بر محوریت زن در حفظ و دوام خانواده و صلاحیت وی برای مدیریت خانواده دلالت دارد. این امر، گذشت و فداکاری بیشتر زن را می‌طلبد. ۷. مهم‌ترین وظایف ذاتی و تکوینی زن در محیط خانواده با ایفای نقش همسری و مادری محقق می‌شود. سایر وظایف اجتماعی زن مازاد بر آن تلقی می‌شود، بدین معنی که فعالیت‌ها و نقش‌های اجتماعی زن زمانی پذیرفته و مقبول است که به رسالت ذاتی و تکوینی‌اش لطمه‌ای وارد نکند. ۸. نقش الگویی و رفتاری پدر و مادر بیش از گفتار و آموزش در تربیت و هدایت فرزندان مؤثر است.

۹. با آنکه مدیریت کلان و هدایت خانواده و تأمین معاش و امکانات زندگی و به تعبیری دیگر تأمین آسایش خانواده بر عهده‌ی مرد است، از نقش وی در ابراز محبت و مهربانی به همسر و فرزندان و تأمین نیازهای روحی و روانی آنها نباید غفلت شود.

پیشنهادها

بر اساس آنچه گفته شد و برای تحکیم بنیان خانواده در جامعه‌ی اسلامی بر اساس سیره‌ی عملی حضرت علی (علیه السلام) و بانوی بزرگ اسلام حضرت فاطمه (علیها السلام) موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. سبک زندگی حضرت علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) در تأمین آرامش خانواده به صورت منابع آموزشی در اختیار دانش‌آموزان دوره‌ی دوم متوسطه و دانشجویان مقطع کارشناسی قرار گیرد.

۱- از این منظر خانواده‌های تک‌والدی و یا هم‌جنس (زوج‌های هم‌جنس‌گرا) در تأمین آرامش خانواده به شدت دچار مشکل هستند.

۲. تأمین آرامش در خانواده با الگوگیری از سبک زندگی حضرت علی (ع) و حضرت زهرا (ع)
- به گفتمان سازی از طریق رسانه‌ی ملی، فرهنگ‌سراها، روحانیت، وزارت آموزش و پرورش و وزارت آموزش عالی نیاز دارد. برگزاری جشنواره‌ی «خانواده الگو» یکی از این گونه اقدامات است.
۳. برای پیشگیری و کاهش آمار طلاق لازم است قضات، دادیاران و کارشناسان دادگاه‌های خانواده و مدیران و کارشناسان مراکز مشاوره‌ی خانواده از الگوی طراز خانواده‌ی اسلامی و سیره‌ی امام علی (ع) و حضرت فاطمه (ع) در تأمین آرامش خانواده آگاهی کافی داشته باشند.
۴. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در کنار آموزش‌های بهداشتی و زناشویی به جوانان در شرف ازدواج، آنها را با عوامل دینی تأمین آرامش در خانواده آشنا سازد.
۵. توسعه‌ی معنایی و محتوایی این موضوع به تألیف کتب و مقالات پژوهشی جدید نیاز دارد.
۶. در ترویج عوامل تأمین آرامش در خانواده بایستی از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های گروه‌های مرجع دارای خانواده‌ی موفق نظیر روحانیت، ورزشکاران، هنرمندان، معلمان و اساتید، شهدا و ایثارگران، قهرمانان و نخبگان ملی بهره‌برداری کرد.
۷. لازم است در رویه‌ها و قواعد حقوقی و سنت‌های عرفی موجود مرتبط با ازدواج و تشکیل خانواده نظیر مهریه، جهیزیه، مسکن، اشتغال، شروط ضمن عقد، فرزندآوری و سایر حقوق و تکالیف زوجین، بر اساس سبک زندگی حضرت علی (ع) و حضرت زهرا (ع) بازنگری شود.

منابع

- ◀ قرآن کریم.
- ◀ ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبه‌الله ۱۳۸۵. شرح نهج البلاغه، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، بی‌جا، دار احیاء الکتب العربیه.
- ◀ ابن اثیر، عزالدین أبو الحسن علی بن أبی‌الکرم. أسد الغابه فی معرفه الصحابه، تهران، اسماعیلیان.
- ◀ ابن بطریق، الحافظ یحیی بن الحسن الاسدی الحلی، عمده عیون صحاح الاخبار فی مناقب الامام الابرار، قم، النشر الاسلامی.
- ◀ ابن سعد، محمد بن سعد کاتب واحدی ۱۳۸۴. طبقات، ترجمه‌ی محمود مهدوی دامغانی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ◀ ابن شاذان قمی، ابوالحسن محمد بن احمد ۱۴۳۰ق/۱۳۸۸ش. مائه منقبه من مناقب امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام و الائمه علیهم السلام من ولده من طریق العامه، قم، رشید.
- ◀ ابن شعبه حرانی، ابو محمد حسن بن علی ۱۳۷۳. تحف العقول، ترجمه و تصریح آیت‌الله کمره‌ای و علی اکبر غفاری، تهران، کتابچی.
- ◀ ابن شهر آشوب، ابوجعفر محمد بن علی ۱۴۳۰ق. مناقب آل ابی طالب (ع)، بیروت، موسسه

الاعلمی للمطبوعات.

- ◀ ابن طاووس، رضی الدین علی ۱۴۱۱ق. مهج الدعوات و منهج العبادات، قم، دار الذخائر.
- ◀ ابن طیفور، ابو الفضل احمد بن ابی طاهر. بلاغات النساء، قم، بصیرتی.
- ◀ اربلی، ابوالحسن علی بن عیسی ۱۴۳۳ق. کشف الغمه فی معرفه الائمه (علیهم السلام)، تحقیق علی آل کوثر، بیروت، مجمع العالمی لاهل البيت (علیهم السلام).
- ◀ اسلام پور کریمی و عسگری. «سیره پیشوایان در رفتار با همسر»، فرهنگ کوثر، ش ۵۹، (۱۳۸۲).
- ◀ امین، سید محسن ۱۴۲۰ق/۲۰۰۰م. اعیان الشیعه، حقه و أخرجه حسن الامین، بیروت، دار التعارف للمطبوعات.
- ◀ امینی نجفی، عبدالحسین ۱۳۹۷ق-۱۹۷۷م. الغدیر فی الکتاب و السنه و الادب، بیروت، دار الکتاب العربی.
- ◀ البخاری، ابو عبدالله محمد بن اسماعیل، ۱۴۲۲ق. صحیح البخاری، تحقیق محمد زهیر بن ناصر الناصر، دمشق، دار طوق النجاه.
- ◀ بحرانی اصفهانی، شیخ عبدالله ۱۴۲۵ق. عوالم العلوم و المعارف و الاحوال من الآیات و الاخبار و الاحوال، تحقیق سید محمد باقر اطحی، قم، الامام المهدی.
- ◀ بستان، حسین ۱۳۹۰. خانواده در اسلام، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ◀ بورنستین، ف.چ ۱۳۸۰. روش های درمان مشکلات زناشویی، ترجمه ی حسن توزنده جانی و نسرین کمال پور، مشهد، مرندیز.
- ◀ پژوهشگاه باقر العلوم (علیه السلام) ۱۳۸۰. سنن الامام علی (علیه السلام)، قم، نورالسجاد.
- ◀ پناهی، محمدحسین و منصوره زارعان ۱۳۹۴. «سلامت خانواده و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن»، علوم اجتماعی، ش ۵۹، (۱۳۹۲).
- ◀ تمیمی آمدی، عبدالواحد ۱۳۹۴. غررالحکم و دررالكلم، ترجمه ی محمد رحمتی، قم، نغمه قرآن.
- ◀ حاکم حسکانی، عبید الله بن احمد ۱۴۱۱ق. شواهد التنزیل لقواعد التفضیل فی الآیات النازله فی اهل البيت صلوات الله وسلامه علیهم، تحقیق و تعلیق الشیخ محمد باقر المحمودی، طهران، مجمع أحياء الثقافه الاسلامیه.
- ◀ حرعاملی، شیخ محمد بن حسن ۱۴۱۶ق. تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم، مؤسسه آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث.
- ◀ حمیری، ابوالعباس عبدالله بن جعفر ۱۴۱۳ق/۱۳۷۱ش. قرب الإسناد، قم، مؤسسه آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث.
- ◀ خطیبی، اعظم. «بررسی نگرش زنان نسبت به عوامل مؤثر بر تحکیم خانواده»، مطالعات زن و خانواده، دوره ۳، ش ۱، (بهار و تابستان ۱۳۹۴).

- ◀ خوارزمی، موفق بن احمد اخطب خوارزم ۱۳۷۵. مناقب، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- ◀ دلشاد تهرانی. «جلوه‌ای از اصل مودت و رحمت در سیره‌ی خانوادگی پیامبر اعظم (ﷺ)»، الهیات و حقوق، ش ۲۱ و ۲۲، (پاییز و زمستان ۱۳۸۵).
- ◀ دهخدا، علی اکبر و دیگران، لغت نامه (نسخه دیجیتالی).
- ◀ راوندی، قطب الدین سعیدبن هبه الله ۱۳۸۵. الدعوات، تحقیق عبدالحلیم عوض الحلی، قم، دلیل ما.
- ◀ سالاری فر، محمدرضا ۱۳۸۶. خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی، تهران سمت.
- ◀ سید رضی، ابوالحسن محمدبن حسین ۱۳۹۲. نهج البلاغه، ترجمه‌ی محمد دشتی، تهران، مؤسسه امیرالمؤمنین (علیه‌السلام).
- ◀ السیوطی، جلال الدین، عبدالرحمن بن ابی بکر، الدر المنثور، بیروت، دارالفکر.
- ◀ شاکری، صدیقه ۱۳۹۳. سیره همسر داری فاطمه (علیه‌السلام)، دانشنامه فاطمی.
- ◀ صادقی، مسعود و همکاران. «تدوین مدل خانواده سالم به روش پژوهش آمیخته اکتشافی»، روانشناسی خانواده، دوره ۱، ش ۱، (۱۳۹۳).
- ◀ صبوری، شعبان ۱۳۹۲. خاطرات امیرمؤمنان (علیه‌السلام)، قم، بوستان کتاب.
- ◀ صدوق، ابوجعفر محمدبن علی بن بابویه ۱۳۸۳. علل الشرایع والاحکام، قم، مکتب حیدریه.
- ◀ _____ ۱۳۹۱. امالی، ترجمه‌ی محمدعلی سلطانی، ارمغان طوبی.
- ◀ _____ ۱۴۱۰ق. معانی الاخبار، تحقیق علی اکبر غفاری، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات.
- ◀ _____ من لا یحضره الفقیه، تحقیق علی اکبر غفاری، جماعه المدرّسین فی الحوزه العلمیه، [بی تا].
- ◀ _____ ۱۴۳۳ق. الخصال، تحقیق علی اکبر غفاری، بیروت، شرکه الاعلمی للمطبوعات.
- ◀ صفری، حلیمه ۱۳۸۵. الگوهای رفتاری حضرت فاطمه زهرا (علیه‌السلام)، قم، میراث ماندگار.
- ◀ طبرانی، ابوالقاسم سلیمان بن أحمد، الدعاء، (نسخه دیجیتالی).
- ◀ طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن ۱۴۱۵ق. مجمع البیان فی تفسیر القرآن، حقیقه وعلق علیه لجنه من العلماء والمحققین الأخصائین، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- ◀ طبرسی، ابومنصور احمدبن علی بن ابیطالب ۱۳۹۲. احتجاج علی اهل اللجاج، ترجمه‌ی مهدی سازندگی، قم، نوید ظهور.
- ◀ طبرسی، ابونصر حسن بن فضل ۱۴۳۰ق. مکارم الاخلاق، تحقیق حسین اعلمی، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات.
- ◀ طبری امامی، ابوجعفر محمدبن جریر ۱۴۰۸ق. دلائل الامامه، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات.
- ◀ طبری، الحافظ محب الدین احمدبن عبدالله ۱۳۵۶ق. ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القربی، قاهره، مکتبه القدسی.
- ◀ طوسی، ابو جعفر محمدبن حسن ۱۳۸۸. الامالی، قم، ذوی القربی.
- ◀ عابدی اردکانی، محمد. «رابطه عزت نفس و میزان گرایش جوانان به سبک زندگی غربی»، سیاست،

دوره ۴۱، ش ۲.

- ◀ عیاشی، محمد بن مسعود. تفسیر العیاشی، محقق هاشم رسولی محلاتی، طهران، المکتبه العلمیه الإسلامیه.
- ◀ غروی نائینی، نهله. «فاطمه (علیها السلام) از نگاه امام علی (علیه السلام)»، دانشنامه فاطمی، ۱۳۹۳.
- ◀ فاضلی، محمد ۱۳۸۲. مصرف و سبک زندگی، قم، صبح صادق.
- ◀ فتال نیشابوری، محمد بن فتال ۱۴۰۶ق ۱۹۸۶م. روضه الواعظین، بیروت، موسسه اعلمی للمطبوعات.
- ◀ فرات کوفی، ابوالقاسم فرات بن ابراهیم، تفسیر فرات الکوفی.
- ◀ قاضی شوشتری، نورالله بن شریف الدین، احقاق الحق و ازهاق الباطل، قم، کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی.
- ◀ قرائتی، محسن ۱۳۸۵. تفسیر نور، تهران، مرکز نشر درسهایی از قرآن.
- ◀ کلینی، محمد بن یعقوب ۱۳۸۸ش (الف). فروع کافی، ترجمه‌ی گروه مترجمان، قم، قدس.
- ◀ _____ ۱۳۸۸ش (ب). اصول کافی، مصحح علی أكبر غفاری، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
- ◀ کوفی، الحافظ محمد بن سلیمان ۱۴۱۲ق. مناقب الامام علی بن ابیطالب (علیه السلام)، تحقیق محمدباقر محمودی، قم، مجمع احیاء الثقافه الإسلامیه.
- ◀ متقی هندی، علاء الدین علی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال (نسخه دیجیتالی).
- ◀ مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی ۱۴۰۳ق. بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار (علیهم السلام)، بیروت، الوفاء.
- ◀ محمدی ری شهری محمد ۱۳۸۹. تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ترجمه‌ی حمیدرضا شیخی، قم، دار الحدیث.
- ◀ _____ ۱۳۷۵ش. میزان الحکمه، قم، دار الحدیث.
- ◀ محمودی، محمد جواد، محمد اسحاقی و جواد شجاعی ۱۳۹۵. شاخص‌های جمعیتی و آخرین وضعیت سیاست‌های جمعیتی، تهران، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- ◀ معین، محمد، فرهنگ فارسی (نسخه دیجیتالی).
- ◀ مطهری، مرتضی، فلسفه اخلاق (نسخه دیجیتالی).
- ◀ مغربی، ابو حنیفه، قاضی نعمان بن محمد تمیمی، شرح الأخبار فی فضائل الأئمه الأطهار، تحقیق السید محمد الحسینی الجلالی، قم، النشر الإسلامی، بی تا.
- ◀ مفید، ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان ۱۴۱۶ق. الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، بیروت، موسسه آل البيت (علیهم السلام) لاحیاء التراث.
- ◀ _____ الاختصاص، بی نام، بی تا، (نسخه دیجیتالی).
- ◀ مک گراد، فیلیپ ۱۳۸۸. خانواده موفق، ترجمه‌ی محمد مهدی شریعت باقری، تهران، دانژه.

- ◀ منسوب به امام عسکری (علیه السلام)، تفسیر امام عسکری (علیه السلام) (نسخه دیجیتالی).
- ◀ مهدوی کنی، محمد سعید، ۱۳۸۷. دین و سبک زندگی، تهران، دانشگاه امام صادق (علیه السلام).
- ◀ نوابی نژاد، شکوه. «آسیب‌ها و الگوهای مطلوب خانواده» اندیشه‌های راهبردی، زن و خانواده، دبیرخانه نشست اندیشه‌های راهبردی، تهران، پیام عدالت، (۱۳۹۱).
- ◀ همت بناری، علی. «اصول موثر در تحکیم زندگی امام علی و حضرت فاطمه (علیهما السلام)»، راه تربیت، ش ۹، (پاییز ۱۳۸۸).

<http://library.tebyan.net>

<http://lib.eshia.ir>

<http://ghbook.ir>

<http://www.noorlib.ir>

<http://www.noormags.ir>

<http://www.hadithlib.com>

◀ کتابخانه دیجیتال تبیان

◀ کتابخانه مدرسه فقهات

◀ کتابخانه قائمیه

◀ کتابخانه دیجیتال نور

◀ پایگاه مجلات تخصصی نور

◀ کتابخانه احادیث شیعه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی